

Szent István Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Tudományos Diákköri Konferencia
2014. november 21.

**A MAGYAR, DÁN, LENGYEL ÉS SZLOVÁK AGRÁRÜZEMEK VERSENYKÉPESSÉGE
AZ FADN ADATBÁZISA ALAPJÁN**

The competitiveness of Hungarian, Danish, Polish and Slovak farms based on the FADN database

Készítette: Szili Viktor, SZIE GTK BSc. GM üzletviteli
menedzser szakirány IV. évfolyam

Konzulens: Törőné Dr. Dunay Anna, egyetemi docens,
Vállalatgazdasági és Szervezési Intézet

OTDK Szekció, melynek formai előírásai alapján készült a
pályamunka: Agrártudományi Szekció

Gödöllő, 2014.

Tartalomjegyzék

1.	Bevezetés	4
2.	Szakirodalmi áttekintés	5
2.1.	A verseny	5
2.1.1.	Együttműködés és versengés	5
2.2.	A versenyképesség	7
2.2.1.	Komparatív előnyök tana	7
2.2.2.	Menedzsment tudományi megközelítés	8
2.2.3.	Porter modelljeinek továbbfejlesztése	9
2.3.	A versenyképesség mérése.....	11
2.4.	A magyar mezőgazdaság történelmi áttekintése	13
2.4.1.	A rendszerváltás előtti időszak	13
2.4.2.	A rendszerváltás utáni időszak az EU-csatlakozásig	15
2.4.3.	Az Európai Unióhoz való csatlakozás hatásai	17
2.5.	A magyar mezőgazdaság versenyképessége.....	19
2.6.	A magyar gabonafélék versenyképessége.....	20
3.	Anyag és módszer	21
3.1.	A vizsgált országok egyszerű jellemzése	21
3.1.1.	Magyarország.....	21
3.1.2.	Lengyelország	21
3.1.3.	Szlovákia.....	22
3.1.4.	Dánia	22
3.2.	A vizsgálat módszertana	23
3.2.1.	A Farm Accountancy Data Network (FADN) bemutatása	23
3.2.2.	A csoportosítás bemutatása	23
3.2.3.	Felhasznált mutatók	24
3.2.4.	Statisztikai módszerek.....	26

4.	Eredmények és értékelésük.....	27
4.1.	Dánia	27
4.2.	Magyarország.....	31
4.3.	Lengyelország	34
4.4.	Szlovákia.....	36
5.	Következtetések és javaslatok.....	40
6.	Irodalomjegyzék.....	42
7.	Köszönetnyilvánítás	43
8.	Mellékletek.....	44

1. Bevezetés

A mezőgazdaság kiemelkedő szerepe Magyarországon elvitathatatlan. A magyar mezőgazdaság fontos a nemzetgazdaság és a hagyományaink, kultúránk megőrzésének szempontjából is. Ahhoz, hogy növeljük versenyképességünket ebben az egyre globalizálódó világban hangsúlyozni kell erősséginket és el kell fednünk gyengeségeinket. Ez az ágazat pedig hasznosítja az ország legnagyobb értékeit, a természeti erőforrásainkat, a kiváló minőségű termőföldünket és a vízkészletünket. A mezőgazdaság nem csak gazdasági, hanem nemzetvédelmi szempontból is kiemelendő. Az, hogy egy állam mennyire képes ellátni lakosságát az alapvető fontosságú élelmiszerekkel, a jövőben fontosabb tényező lesz. Ha pedig Magyarország e téren más országoktól függene a jövőben, az mindenképpen nemzetbiztonsági kockázatot is jelentene.

A kutatásom során szerettem volna feltárni a magyar, mezőgazdasággal foglalkozó vállalkozások helyzetét az Európai Unión belül a számviteli és naturális adataik alapján. Ahhoz, hogy ezt meg tudjam állapítani, három másik EU-tagállam vállalkozásainak az adatait használtam fel viszonyítási pontként. Dánia, Lengyelország és Szlovákia gazdaságait választottam ki hosszas mérlegelés után. A vizsgálatokat az FADN (Farm Accountancy Data Network) alapján végeztem, amely az üzemek számviteli és pénzügyi adatai alapján majd 150 mutatóval ad képet a kiválasztott régiókról és gazdálkodási típusokról. A publikus nyilvántartás 2009-ig tartalmaz információkat. Az adatbázisból kiválasztott mutatószámokkal a csatlakozástól, azaz 2004-től kezdődően trendeket állítottam fel az analitikus trendszámítás módszerével.

A tanulmány során ok-okozati összefüggéseket állítottam fel a magyar mezőgazdaság erősségei és gyengeségei, a versenyképességével foglalkozó vizsgálatok eredményei, illetve az FADN segítségével felállított lineáris trendek között a 2004 és 2009 közötti időszakban. Reményeim szerint az eredmények közelebb visznek a hazai mezőgazdaság problémáinak feltárásához és megoldásához, valamint a tanulmány igazolja az FADN adatbázisának létjogosultságát, megmutatja jelentőségét.

2. Szakirodalmi áttekintés

2.1. A verseny

„A verseny szó a latin *con petere* szóból származik, és eredetileg együtt keresni, együtt kérni a jelentése. Tehát nem feltétlenül a másik megsemmisítését jelenti a verseny. A magyar értelmező szótár szerint versenyképes az, aki a siker reményében részt vehet valamely versenyben.” (Magyar Értelmező Szótár; 1972).

2.1.1. Együttműködés és versengés

Az együttműködés és versengés kapcsolatáról ismerteket FÜLÖP (2003) foglalta össze:

Az üzleti élet megkívánja a versengő embereket. Ez két szinten is megjelenik: A konkurenciával való verseny terén és a csapatban együttműködően cselekvő emberek között is. *Van de Vliert (1999)* szerint az együttműködés és a versengés együttesen határozza meg a csoportteljesítményt, mivel egymásba fonódó cselekvés- és motívumrendszerként működnek.

A szervezetekre is általában ez a kettőség jellemző, egyszerre zajlik a versengés és együttműködés, az ideális állapot pedig a kettő közötti egyensúly megtalálása. *Brandenburger és Nalebuff (1998)* egy olyan új üzleti stratégiát vetettek fel, amelyet „co-opetition”-nak neveznek az angol cooperation (együttműködés) és competition (versengés) szó egyesítésével. Ennek az új üzleti stratégiának a lényege mind a versengés, mind az együttműködés előnyeinek egyesítése. Eszerint tehát a vállalatok együttműködnek abban, hogy nagyobb piacot teremtsenek és versengenek abban, hogy ki mekkora részesedésre teyen szert a kialakult nagyobb piacon belül.

A szociálpszichológiának hosszú ideig az volt a feltevése, hogy az együttműködés és a versengés magatartásformákat egymástól szét kell választani, mivel lényegében kölcsönösen kizárják egymást. *Deutsch (1949)* érvelése szerint például, ha pozitív függés van az emberek között, vagyis közösen kapnak jutalmat egy bizonyos teljesítményért, és mindenki ugyanazt a jutalmat kapja, akkor motiváltak arra, hogy együttműködjenek, segítsék egymást. A csoporton belül nagyobb lesz a kohézió, ami megnyilvánul a tagok nyitottabbá válásában, a kommunikációjukban, produktivitásukban és az egymással szembeni bizalom növekedésében. Teljesítménytől függő, egyéni jutalmazás esetén azonban versengés lép fel közöttük, a saját érdekeket helyezik előtérbe, kevésbé kedvelik meg egymást, számos olyan jelenség következik be, ami a csoport hatékonyságát egyértelműen csökkenti. A kompetíció kialakulhat az erőforrások (például: anyagok, eszközök, pénz, emberi kvalitások, információ, terület) szűkössége miatt is. A kutatók szerint a versengés más emberi tulajdonságokkal is párosult. Ilyennek tartották például a motiváció hiányát, szorongásra való hajlamosságot, agresszivitást, csalárdságot. De ide sorolható még, ha valakinek önértékelési

problémái vannak, vagy ha nehezen teremt kapcsolatot másokkal. A versengő személyt egyértelműen nárcisztikusnak tartották. Az együttműködő és versengő felek közötti alapvető különbség a bizalom, illetve annak hiánya a versengők esetében. Ezzel együtt a versengők kevésbé hajlamosak a kompromisszumokra, a másik fél szempontjait nem annyira veszik figyelembe (*Carnevale és Pruitt, 1992*). Mindezek okozataként kezdtek a 80/90-es években elterjedni azok a szélsőséges nézetek, melyek szerint a versengés kiiktatandó a munkahelyekről és iskolákból is (*Kohn, 1992*).

Ezek az elméletek tehát erősen szétválasztották a kooperáció és kompetíció fogalmát, és alábecsülték együttes előfordulásuknak a gyakorlati jelentőségét (*Van de Vliert, 1999*). A kilencvenes évek vége felé így paradigmaváltás következett. *Van de Vliert (1999)* már nem tekintette egymással szemben állónak a két magatartásformát, sokkal inkább egy olyan partnerséget látott a versengésben és együttműködésben, amelyek együtt a hatékonyság kulcsai lehetnek. A szervezetek mindennap gyakorlatában megeshet, hogy egy munkatársak közötti, konfliktusokkal teli versengés részesévé válik egy olyan folyamatnak, amelynek végcélja a vállalat érdekeit tartja szem előtt. Például, ha egy beosztott nem ért egyet egy rossz csoportdöntéssel, amely a szervezet számára káros lehet, akkor miközben a versengő stratégia alkalmazásával küzd a saját igazának az érvényesüléséért, a csoport közös céljáért is dolgozik, vagyis együttműködik. Az úgynevezett szociobiológiai vizsgálatok lényege, hogy figyelembe veszik az evolúciós fejlődést. Ezek a vizsgálatok is alátámasztják, hogy ötvözni kell az együttműködést és a versengést. *Corning (1983)* például azt írja, hogy a reciprocitás, vagyis az „egoisztikus együttműködés” kulcsfontosságú az emberi adaptációban. A kooperáció alapja, hogy az egyén segít másokat szükségleteinek kielégítésében, ugyanakkor a saját szükségleteit is figyelembe veszi. E hatalmas jelentőségű fejlődési feladat során úgy kell az egyénnek versengenie az erőforrásokért, hogy közben azokat ne idegenítse el teljesen másoktól. Ehhez a témához kapcsolódik *Axelrod (1984)* számítógépes szimulációs játéka is. Részből azt próbálta kideríteni a játék során, hogy mely stratégia a legcélravezetőbb, ha az emberek folyamatosan kapcsolatban állnak egymással. Kiderült, hogy az önérdelmet is legjobban az szolgálja, ha valaki versengésre versengéssel, valamint kooperációra kooperációval válaszol, és ezeket rugalmasan váltogatja (TFT stratégia). *Charlesworth (1996)* egy nagyon érdekes kísérletet végzett kisgyerekekkel, amely során azt figyelte, hogy a gyerekek mennyire hajlamosak a csapatmunkára a kívánt cél elérése érdekében (rajzfilm nézés). Akik egyszerre alkalmazták az együttműködést, asszertivitást és agressziót, azok voltak a legsikeresebb filmnézők. Tehát evolúciósan is a leghatékonyabb versengés a kevert stratégiájú. A legújabb vizsgálatok (*Fülöp, 2002, 2003, 2004*) azt mutatják, hogy valaki lehet magas fokú együttműködésre képes, és egyben lehet erősen versengő is. A két képesség párhuzamosan létezik az emberekben, és

a legjobb szociális képességek mindkét magatartásformát egyaránt színvonalasan tudják alkalmazni.

2.2. A versenyképesség

A versenyképesség fogalmára nem alkothatunk egy általánosan elfogadott definíciót, mivel nem csak egy tudományág használja. Több szinten is értelmezhetjük úgy, mint például nemzetgazdasági, ágazati vagy éppen vállalati szinten. Alapvetően kétféle megközelítése elterjedt. Az egyik a komparatív előnyök tanára épülő közgazdaságtudományi megközelítés, a másik pedig a menedzsment szempontjából vizsgálódó, ahol a kereslet és kínálat játssza a központi szerepet (SZENTESI és HOLLÓSY, 2012). A két megközelítést képviselőket gyűjtötte össze az előbbi szerzőpáros:

2.2.1. Komparatív előnyök tana

Adam Smith úgy vélekedik, hogy egy termék esetében az országnak akkor lehet előnye egy másikkal szemben, ha a terméket kevesebb költséggel, olcsóbban képes megtermelni, mint a kereskedelmi partnere. Tehát az államnak azon termékek termelésére kell koncentrálnia, amelyeket olcsóbban tudnak előállítani a többiekhez képest, és azokat kell importálnia, amelyeket itthon drágábban tudnának megtermelni, mint mások. Ezáltal érhető el az alacsonyabb költség-színvonal és a nagyobb termelékenység.

Smith elméletét fejleszti tovább *David Ricardo* megalkotva a komparatív előny modelljét, amelyben bemutatja, hogy mit tehet egy ország akkor, ha abszolút előnnyel semmilyen egyetlen termék terén sem rendelkezik, hogyan lehetséges mégis a nemzetközi kereskedelembe való bekapcsolódása. A komparatív költségek tana alapján „...mindegyik ország az anyagi javak nagyobb mennyiségéhez jut, ha a különféle áruk előállítására fordított reálköltségek összehasonlítása révén kiválasztja az optimális költségkombinációt és annak megfelelően gazdasági erőfeszítéseit azokra a termelési ágazatokra összpontosítja, amelyekben a munkája a legtermelékenyebb...”

A neoklasszikus *Heckscher és Ohlin* már figyelembe vette az országok eltérő erőforráskészletét és ezt szem előtt tartva egészítette ki az előző elméletet: „A viszonylagos tőkefelesleggel rendelkező ország tőkeigényes árukat exportál és munkaigényes árukat importál, a viszonylagos munkafelesleggel rendelkező országok pedig megfordítva: munkaigényes árukat exportálnak és tőkeigényes termékeket exportálnak.”

Viszont akadtak bírálói is a fenti elméletnek úgy, mint *Wassily W. Leontief*. A *The Structure on the American Economy* munkájában mutatta be a Leontief-paradoxont, amely azt bizonyította, hogy a neoklasszikus páros által felállított elmélet az Egyesült Államok tekintetében nem állja meg a

helyét. Az USA inkább tökefelesleggel rendelkezik, és ennek ellenére importálja a tőkeigényes termékeket, míg exportálja a munkaigényes termékeket.

Az viszont az eddig említett elméletek mindegyikére igaz, hogy statikus jellegűek, mivel az időtényezőt egyikben sem veszik figyelembe. Megegyeznek még az erőforrások vizsgálatának középpontba helyezésében, és a versenyképességi előnyök komparatív költségek elve alapján történő magyarázatában.

A 60/70-es években új elméletek jelentek meg. Ilyen a *neofaktor irányzat*, ami a klasszikus-neoklasszikus megközelítésből alakult ki. Jelentősége, hogy a szellemi tőkét is már termelési tényezőnek titulálta (eddig csupán a tőkét és a munkát tekintették annak) és kiemelte az ár mellett a minőség szerepét is.

A K+F tevékenységeket preferálja már a *neotechnológiai irányzat*. Az irányzat két meghatározó elmélete a technológiai szakadék elmélet (*Poschner*) és a termékciklus elmélet (*Hirsch és Vernon*). Poschner elmélete szerint a versenyképességet segíti a korszerű technológia. Hirsch és Vernon a technológiát más szempontból szemlélte. Szerintük azok az országok, melyek innovációs technológiával rendelkeznek és az ehhez kapcsolódó keresletet is megtalálják, exportálják azokat addig, amíg el nem érik az életciklusukban az érettség szakaszát. Utánuk még sokan mások az innovációban és a technológia transzferben látták a versenyelőny kulcsát.

Linder is a keresleti tényezőket emeli ki a termékek exportálhatóságának kapcsán. Úgy gondolja, hogy az országoknak a belső kereslet szerkezetébe jól illeszkedő termékeket kellene előállítania, és így az úgynevezett reprezentatív kereslet lesz az alapja a termékek versenyképes exportjának.

A 80/90-es években megjelenő elméletek már figyelembe veszik az időtényezőt, ezért ezeket *dinamikus elméleteknek* is nevezzük. Kiindulópontjuk, hogy a versenyképesség folyamatosan változik, az idő előre haladásával formálódik az erősen befolyásoló, innovatív gazdasági környezetben. Az innovációs aktivitást helyezi a középpontba *Paul Krugman* is (tökéletlen piacok elmélete).

2.2.2. Menedzsment tudományi megközelítés

Michael Porter gazdálkodástudományi szempontból vizsgálta a versenyképesség fogalmát. Munkássága meghatározó volt a témában. Úgy vélte, hogy az országok akkor sikeresek a világ gazdaságban, ha az országban sok olyan hazai vállalat van, amelyek bizonyítottan versenyképesek a nemzetközi gazdaságban. A róla elnevezett *gyémánt modellben* négy tényező befolyásolja egymást kölcsönösen, egy dinamikus rendszert alkotva:

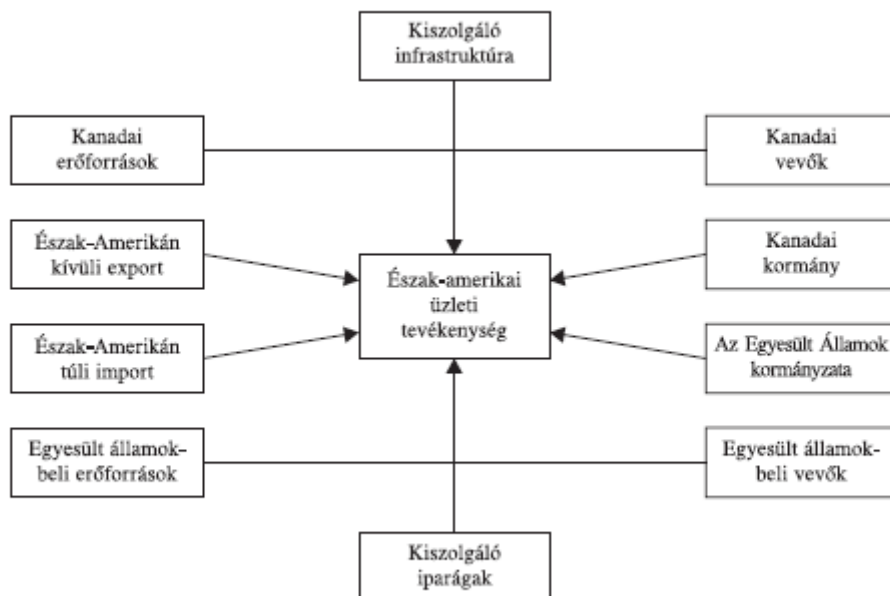
- Erőforrások
- Kereslet
- Vállalati stratégia
- Kapcsolódó iparágak

Porter a korábbi modelleket fejleszti tovább és az ő értelmezése szerint már a lényeg, a riválisokkal szembeni kompetitív előny. Modelljében rendszerezte a vállalatok, iparágak és klaszterek versenyelőnyeit meghatározó tényezőket. A modell figyelembe vesz makro és mikro szintű tényezőket is, azonban hiányosságok is fellelhetők.

2.2.3. Porter modelljeinek továbbfejlesztése

Ez az oka annak, hogy több szerző is megpróbálta továbbfejleszteni a porteri gyémántot. *Rugman és D'Cruz (1993)* kettős gyémántot alkotott az eredeti modellből. Az 1. ábra mutatja ennek a felépítését. Látható, hogy modelljükben az USA és Kanada versenyképességét vizsgálták. Rugman és D'Cruz két ponton is javított a porteri gyémánton. Egyrészt figyelembe vette a két állam kapcsolatát a gazdaságpolitika és a fogyasztás terén. Másrészt tekintetbe vette a többi nemzetközi kapcsolatot is az áruk behozatala és kivitele terén. Azonban a globális gazdasági viszonyok teljes feltárásához nem elég a kettős gyémánt. Ehhez jóval több változót figyelembe kell vennünk. Ilyenek például a meghatározó régiók gazdasági és politikai eseményei, amelyek más területekre is továbbgyűrűzhetnek. De ide sorolhatjuk még a nemzetközi pénzáramlások alakulását vagy a technológia folyamatos fejlődését is. (HOVÁNYI, 1999)

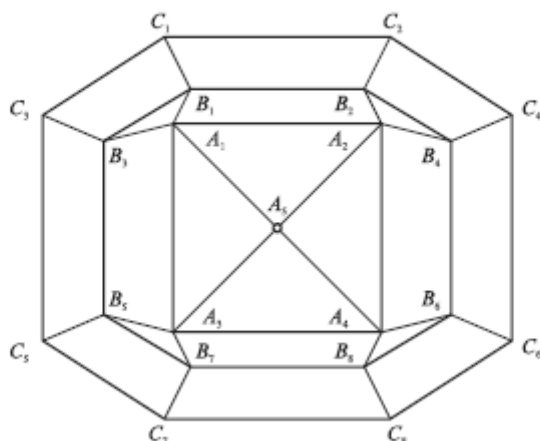
Rugman-D'Cruz ajánlása: a „kettős gyémánt”

1. ábra: A kettős gyémánt az Egyesült Államok és Kanada példáján (Forrás: Hoványi 1999, 1015. old.)

A vállalatok versenyképességének értékelését nemzetközi szinten, érdemes a nemzetközi környezet vizsgálatával kezdeni. Ez azokra a vállalatokra is vonatkozik, amelyek csupán a hazai piacokon tevékenykednek. Hiszen egyrészt a mai, egyre inkább globalizálódó világban potenciális veszélyt jelenthetnek a hazai piacokra betörő külföldiek, másrészt pedig a nemzetközi események miatt, a belső piacok környezete is igen megváltozhat. További veszélyeket jelenthet még, ha a konkurencia megpróbálja kihasználni ezt a globalitást a termékeik exportjával vagy a kedvezőbb feltételeket nyújtó beszállítók megtalálása esetén az importjukkal. Ezért javasolja Hoványi a 2. ábrán látható modell alkalmazását, amit „hármass gyémántnak” nevezett el. Az első szint a vállalkozás hazájának főbb gazdasági tendenciáit elemzi (A). A második szint az előző szinten kialakult helyzet okait vizsgálja azért, hogy meg tudjuk becsülni a kialakult gazdasági trendek erősségét és az esetleges változások irányát (B). Az adott vállalat más országok piacain is jelen lehet, ezért szükség van a világban zajló gazdasági kapcsolatok és folyamatok feltárására is globális szinten. Ezt reprezentálja a hármass gyémánt utolsó szintje (C). (HOVÁNYI, 1999)

A „hármás gyémánt” három szintje és ezek tényezői

2. ábra: A Hoványi-féle hármás gyémánt (Forrás: Hoványi 1999, 1017. old.)

2.3. A versenyképesség mérése

Számos metodika alapján mérhetjük a versenyképességet, és a rendszerezésük is komoly feladatot jelent. *Módos* ezt mégis megkísérelte és a következő csoportokat alkotta meg:

- Hagyományos mutatók (például az árak versenyképessége, területek hatékonysága)
- Erőforrás-költség mutatók (például DRC, OCRA)
- Kereskedelmi mutatók (például RTA, CMS)

A két legnépszerűbb országok versenyképességét mérő index az IMD mutatója, valamint a WEF (Világgazdasági Fórum Világ Versenyképességi Indexe). *Török* a versenyképesség mérésénél szétválasztotta a keresletet és kínálatot. A kínálati oldal mérőszáma lehet az egységnyi munkaerőköltség mutatója (ULC), a keresleti oldalt pedig az export relatív egységérték indexszel értékelhetjük (UVI). Az export-import arányának alakulása is alkalmas a versenyképesség mérésére, hiszen megmutatja egy terület komparatív előnyeit. De a *Balassa* által kidolgozott RCA és SSI mutatót is ide sorolhatjuk (komparatív előnyök). Az SSI egyébként az RCA egy változata, amit egy meghatározott gazdasági szegmensre fejlesztettek ki. *Lengyel* kutatásai során pedig arra a következtetésre jutott, hogy a regionális foglalkoztatottsági rátának és a munkatermelékenységnek a szorzatából megkapjuk a fajlagos regionális jövedelmet, ami szintén egy versenyképességet meghatározó mutató.

Magyarországon *Chikán* volt az úttörője a vállalati versenyképesség mérésének. Gyakran használatos az általa létrehozott VVI (Vállalati Versenyképességi Index) mutató, amelynek a képlete a következő: $VVI = (M+V)T$. Chikán szerint a versenyképesség meghatározó elemei vállalati szinten a működőképesség (M), a változásoképesség (V) és a teljesítmény (T). (SZENTESI ÉS HOLLÓSY, 2012)

FARKASNÉ ÉS SZŰCS (2004) is összegyűjtötte és jellemezte a legjelentősebb versenyképességet vizsgáló módszereket a mezőgazdaság esetében (1. táblázat):

1. táblázat: A mezőgazdaság versenyképességét vizsgáló módszerei (Forrás: Farkasné és Szűcs 2004, 103. old.)

Versenyképességet vizsgáló módszer	A módszer célja	Magyarországra vonatkozó legfőbb megállapítások	A módszer hiányosságai
Cserearány-index	A kivitel és a behozatal vásárlóerejének változásának mérése.	A kilencvenes évek végén cserearány-romlás, 2000-re stabilizálódó helyzet.	A kormányzat és az intervenció torzító hatásai félrevezető értékeket adhatnak.
Kimutatható komparatív előnyök	Nemzetközi specializálódás mérése a makrogazdasági konjunktúráról függetlenül.	Húskészítmények, zöldségfélék, olajos magvak esetén komparatív előny, a specializáció foka alacsony.	A kereskedelmet torzító (pl.: valutaárfolyam), befolyásoló hatások félrevezető értékeket adhatnak.
Szektoriális specializációs mutató (SSI)	Átlagos nemzeti versenyképességi szint mérése a kiválasztott célpiacon.	A húskészítmények, a zöldségfélék, a gyümölcsök, az olajos magvak, az állati eredetű élelmiszerek és növényi nedvek versenyképesek.	Csak exportra épül. A kereskedelmet torzító, befolyásoló hatások félrevezető értékeket adhatnak.
Klasszikus és iparági Grubel-Lloyd index	EU és Magyarország közötti integráció fokának mérése.	A 0,6 körüli érték az ágazaton belüli kereskedelem irányába történő elmozdulásra, az integráció fokának stagnálására utal.	Sokkal inkább a kereskedelem jellegére és nem a versenyképességre lehet következtetni.
Megnyilvánuló komparatív előnyök (RCA)	Export- és importstruktúra változásából következtünk a komparatív előnyökre.	Az élőállatok, a hús és húskészítmények, a zöldségfélék, a gabonafélék, az italok, az állati eredetű élelmiszerek, az egyéb növényi termékek, a tojás és a zöldség- és gyümölcskészítmények esetén van komparatív előny.	A kormányzat és az intervenció torzító hatásai félrevezető értékeket adhatnak. Áradatokat nem tartalmaz.
Agrárbérek vizsgálata	A termelési költség versenyképességét befolyásoló elem.	Valutaparitáson az agrárbérek elmaradtak az Uniótól, a bérköltség előny csökkeni fog.	A bérek nem közvetlen befolyásolói a versenyképességnek.
Termelői és fogyasztói árák vizsgálata	Az árák versenyképességének vizsgálata.	Közeledés az uniós árakhoz, kereslet-kínálat a meghatározó, hirtelen növekedés nem várható.	Nem homogén termékek és kapcsolódó szolgáltatások adatait hasonlítja össze.
Jövedelmezőségi vizsgálatok: önköltség, eredmény, export-gazdaságosság	A termék előállításához hűzódó költségek, valamint azok gazdaságosságának összehasonlítása.	Búza, árpa, cukorrépa, zöldség-gyümölcs, valamint vágómarha és húscsirke esetében veszteséges, míg vágósertés, tojás, tej esetében jövedelmező gazdálkodás.	A kereskedelmet torzító, befolyásoló hatások félrevezető értékeket adhatnak.
Támogatottsági mutatók: PSE, CSE, stb.	Versenyképesség mérése a támogatottság alapján.	Piacorientált és egyben versenyképes termelést mutatnak, ami sokkal inkább jellemző gabona, mint a hústermékek jelenlegi helyzetére.	A kiinduló feltételek torzító hatásai (pl.: termékek homogenek, közvetetten ható gazdpol. intézkedések kihagyása, stb.).
Erőssorás-költségek: DRC, PRC, BRC	Árelemzésen alapuló nemzetközi versenyképességvizsgálata.	A növénytermesztés versenyképesebb, mint az állattenyésztés.	A szükséges adatok összegyűjtésének nehézségei. Az adatok nagy része becslésen alapul.

A mezőgazdaság versenyképességének elemzésénél tekintettel kell lennünk annak speciális voltaira is, mivel a rengeteg befolyásoló tényező közül vannak olyanok, amelyeken már változtatni nem lehet, adottságként jelentkeznek, komparatív előnyök/hátrányok. Gondolhatunk itt a természeti

adottságokra (pl.: talaj, flóra, fauna) vagy az éghajlati adottságokra. Külön csoportot alkotnak viszont, azok a nem állandó tényezők, amelyeket általában a politikai és gazdasági döntésekkel lehet alakítani (pl.: támogatások, korlátozások). A két tényezőcsoport együttesen határozza meg, hogy mennyire képes egy régió felvenni a versenyt a többivel nemzetközi szinten. Megesik azonban, hogy szükség van a beavatkozásra, hogy a hazai gazdákat helyzetét és a piacot védjük. Ilyen intézkedések például azok, amelyek a vidék népességét megpróbálják helyben tartani. Ezek viszont torzíthatják az agrárium versenyképességét. (MADAI, 2006)

Több olyan tényezőt lehet még felsorolni, amelyek a mezőgazdaság versenyképességének meghatározásánál kiemelt szerepet kapnak. *Elekes és Pálovics* (2001) arra mutatott rá, hogy a gazdák árelfogadók, ezért fontosak az előállítási és disztribúciós költségek, és az önköltség összege. Az árelfogadás a homogén termékek versenyképességénél nagyobb jelentőségű, mint a már feldolgozott, heterogénekénél. *Alvincz és Varga* (2000) szerint a legbefolyásolóbb elem az üzemméret nagysága. A két szerző az optimális méret megtalálását erőltette. Az optimális üzemméret természetesen a termelés és a mezőgazdasági ágazat függvénye is. A humán tőke is kulcsfontosságú lehet sok szakember szerint. Így gondolta ezt *Majtis és Vranken* (2000) is, akik az itthoni családi gazdaságok esetében kerestek összefüggéseket az iskolázottság és technikai hatékonyság között. Az összefüggést a tejtermelő szarvasmarhatartó gazdák körében sikerült bizonyítani. Az Európai Unió csatlakozása óta még inkább probléma a szaktudás, iskolázottság hiánya, mivel az agrártámogatásokhoz is nehezebben jutnak hozzá az érintettek. A versenyképességet befolyásolja a termelő összefogás erőssége és jellege is. *Tracy* (1994) véleménye, hogy a szövetkezesek erősíthetik a termelői oldalt a felvásárlóival szemben. Több uniós országban a termelők szövetkezeteken keresztül értékesítik termékeiket, ezzel csökkentve a közvetítők számát és javítva helyzetüket. (MADAI, 2006)

2.4. A magyar mezőgazdaság történelmi áttekintése

A magyar mezőgazdaság jelenlegi helyzetének értékelése előtt érdemes megvizsgálni, hogyan jutott el idáig az ágazat, mik voltak a közelmúlt meghatározó eseményei és mik voltak a fontosabb szakaszok jellemzői. A két meghatározó esemény - ami alapján három szakaszra oszthatjuk a közelmúlt mezőgazdaságát – a rendszerváltás és a 2004-es EU csatlakozás.

2.4.1. A rendszerváltás előtti időszak

A három-négy évig tartó konszolidáció 1961-ben véget ért, és megkezdődhetett a magyar mezőgazdaságnak egy új korszaka. Ezt az időszakot igazán nehéz értékelni, mert egyszerre van benne jelen a szocialista agrárpolitika és a piacgazdaság felé tekintő irányítási rendszer fokozatos térhódítása. Az előbbi felfogás a visszaszoruló, az utóbbi a terjedő, de rendre csak engedményként,

ahogy akkoriban mondogatták, „megértve az idők szavát”. Maga a mezőgazdasági termelés azonban korábban sohasem látott ütemű fejlődésnek indult, igaz, szinte teljes egészében a mennyiségi szemlélet jegyében. Gyökeresen megjavult a belső élelmiszerellátás. Az önellátási fokot mérő mutatók szerint gabonafélékből, olajmagvakból 110-120%-os; zöldségből, gyümölcsből 180-250%-os; borból 150-200%-os; növényi olajokból 350-380%-os; marhahúsból és baromfihúsból 190-200%-os; sertéshúsból 135-140%-os; juhhúsból 480-500%-os volt a többlettermelés az 1980-as évtized során. Ez az árualap jelentősen járult hozzá az ország exportjához, amelyből a mezőgazdaság részaránya tartósan 23-24% körül alakult. A behozatalból pedig 10%-os arány jellemezte az agrárszektor, amelynek kiviteli többlete az importhoz képest 2,1-2,3-szoros volt. A látványosan bővülő hazai fogyasztáson kívül tehát, az 1980-as évtizedre figyelemreméltó mennyiségű, s nemzetközi összehasonlítás szerint is nagyarányú agrárexportot produkált a magyar élelmiszergazdaság. Az 1980-as évtizedben az egy lakosra jutó nettó kiviteli többlet alapján Magyarország, Dánia és Hollandia után a rangsor 3-5. helyét érte el, s egyedüli kivételként az akkori szocialista országok közül jelentősen hozzájárult az élelmiszerek külkereskedelméhez, a javuló ellátáshoz. (VARGA, 2004)

A növekvő jövedelemtartalmú és teljes értékesítési biztonsággal párosuló árak politikája (középpontban a fix, államilag garantált árak meghatározó szerepével), költségesen ugyan, de – mint akkoriban az Európai Közös Piacban alkalmazott agrárpolitika is – igen hatásosan ösztönözte a termelés mennyiségi fejlesztését. A magyar agrárpolitika, amely a szocialista országokban megszokott gyakorlattól eltérően, számos liberális elemet, piaci mechanizmust is tartalmazott, teret is adott, és bizonyos fokú politikai védelmet nyújtott a vállalkozó szellemű mezőgazdasági termelők számára. A nemzetgazdaságon belül ebben a szektorban volt a legnagyobb aránya és mozgástere a magántulajdonnak, a magánvállalkozásoknak, s az állami tulajdon aránya is itt volt a legkisebb. Ugyanakkor fokozatosan háttérbe szorult a nagyüzem-kisüzem közötti ellentét, amelynek helyét az együttműködés és a tudatosabb munkamegosztás váltotta föl. A mezőgazdasági termelés új technikai alapokra helyeződött. A műtrágya felhasználása az 1961-1965. közötti évek 43 kg/ha szintjéről az 1980-as évtizedig 230-250 kg-ra nőtt, a traktorkapacitás 3-4-szeresére emelkedett. Megszokottá vált a nemesített vetőmagok, a hibridek használata, s az állattartásban is gyökeres fajtaváltás következett be. A vidéken élők anyagi helyzete fokozatosan javult, megkezdődött az a polgárosodási folyamat, amelynek leginkább látható eredményeként megújultak a falvak. A mezőgazdaságban dolgozók keresete (körülbelül 15-20%-os többletmunka mellett) fölzárkózott a bérből, fizetésből élők ugyancsak javuló szintjéhez. A mezőgazdasági termelés volumene 1964 és 1985 között kiemelkedő ütemben növekedett. A magyar mezőgazdaság e két évtizede a kedvező világ gazdasági feltételeknek és az akkori agrárpolitikának volt főleg köszönhető, amely azonban

később képtelennek bizonyult a megváltozott követelményekhez való alkalmazkodásra. (VARGA, 2004)

2.4.2. A rendszerváltás utáni időszak az EU-csatlakozásig

A magyar mezőgazdaságban végbement radikális tulajdonváltás ellenére a nagy- és középüzemi szervezetek továbbra is jelentős gazdasági tényezők voltak. Az 1988-ban regisztrált 134 állami gazdaság és 1247 mezőgazdasági termelőszövetkezet helyett 2000-ben 5774 jogi személyiségű gazdasági társaság és 1681 szövetkezet tevékenykedett. A nagyüzemek művelték a mezőgazdaságilag művelhető terület 40%-át. Ráadásul ezen mezőgazdasági szervezeteknek mintegy 15-16%-a adja a mezőgazdaság egész ártermelésének majd 60%-át. A magyar mezőgazdaság második világháború utáni történetének harmadik nagy szerkezeti változására a 90-es években került sor. Átgondolt és következetes agrárpolitikai koncepció hiányában azonban nagyon sok problémát jelentett, hogy két valós gazdasági, társadalmi igényt: egyrészt a mezőgazdaság elkerülhetetlenné vált struktúraváltását, másrészt pedig az állam által az állampolgárok tulajdonában okozott károk kárpótlását egyidejűleg hajtották végre. Rendkívüli mértékben felaprózódott a tulajdon- és birtokszerkezet. Sok olyan személy jutott földhöz, aki a mezőgazdasági munkát nem vállalta, így bérbeadás útján próbáltat földjét hasznosítani. Ettől viszont költségesebb lett a termelést. A mezőgazdaság infrastruktúrája a nagyüzemi gazdaságok számára épült ki, így kevés volt a kisüzemben elengedhetetlenül szükséges eszköz. Megfelelő hitelezés hiányában csak lassan indult meg a korszerűnek tekinthető magángazdaságok kialakulása. A többség hagyományos kisparaszti szinten termelt. A nagyüzemek többsége is csak hosszabb idő után találta meg a válságból kivezető utat. (ESTÓK et al., 2003)

Az 1990-es évtized egyik érdekes és viszonylag pozitív jelensége az, hogy az agrárexport – a termelés drasztikus visszaesése és a világpiaci verseny erősödése ellenére – továbbra is meghaladta az importot, és ezzel a teljesítménnyel Magyarország szinte egyedülálló a volt szocialista országok közül. Az elért eredmény értékét növeli, hogy időközben – részben az évtized elejének hazai politikai tévedései, részben a szovjet gazdaság fizetőképességének megroppanása miatt – elvesztettük a tömegárak első számú piacát, a Szovjetuniót, illetve ennek utódállamait. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy a radikálisan lecsökkent termelés mellett az export fenntartása nagyobb részben a hazai élelmiszerfogyasztás nem kívánatos visszaesésével vált lehetségessé. A nemzetgazdaságból való részesedést terén drasztikus térvessztés történt. Az 80-as években az agrártermékek adták a kivitel több mint egynegyed részét, és ez az arány az ezredfordulóra 8% alá esett, alig haladja meg az EU hasonló, 6%-os mutatószámát, amely a tagországok összes külkereskedelmi forgalmának az alig egyharmadát kitevő, ún. extern kivitelre vonatkozik. Ennek a változásnak a pozitív oldalán az ipari exportteljesítmények megugrása áll, valamint negatív oldalán

az agrárkivitel erős ingadozásokkal tarkított, de lassú csökkenése. A korábbi évtizedek kiemelkedő exportintenzitása megszűnt és sorra hagytak le bennünket a korábban az eddig sorban mögöttünk álló országok. A magyar mezőgazdaság termelési potenciálja egyre rosszabbul hasznosult, összevetve azt az EU tagországainak és a többi fejlett gazdaságú ország adatával. Mindennek ellenére az agrártermékek importja továbbra is csak csekély hányadát, körülbelül 3-4%-át adta az összes behozatalnak. Ami a felvevő piacainkat illeti, az 1990-es évtized során megmaradt Európa 90% körüli túlsúlya, és az EU 15 tagországa, ahogyan 1991-1992-ben, úgy 2001-2002-ben is kereken 50%-át vásárolták meg a magyar kivitelnek. A fő változást egyrészt a szovjet piac részesedésének 21%-ról 9%-ra való csökkenése, másrészt az egykori Jugoszlávia 6-7%-os részesedésének 13-14%-ra való növekedése jellemzi. Még mindig csekély a súlya a Távol-Keletnek, de az mégis említést érdemlő, hogy aránya az említett évtizedben 1%-ról 5%-ra emelkedett, Észak-Amerikáé viszont 3%-ról 1%-ra csökkent. Teret nyertek a magyar termékek a szomszédos ország piacain is, és a „Visegrádi országokban” megdupláztuk exportjukat, ami az összes agrárkivitelnek 15%-át éri el. Az importban Európa szerepe jóval kisebb, kb. 55% körüli. Ezzel szemben Dél-Amerikából származik a magyar agrárimport egynegyed része, nagyrészt fehérje és takarmány. Az EU szerepe 40%-ról 47%-ra erősödött, s ebben nagy szerepe volt a Magyarország és az EU között 1991-ben létrejött Társulási Szerződésnek is. A korábban már említett visegrádi csoport 5%-os import-részaránya 16% fölé nőtt, jelezve a kölcsönös kereskedelem bővülését. (VARGA, 2004)

A magántulajdonon alapuló piacgazdaság kiépülése a mezőgazdaságban rendkívül nehéz külgazdasági feltételek között történt. Miközben a hagyományos KGST-piac összeomlott, a nyugati piacokra való bejutás igen nehéznek bizonyult. Ebben szerepet játszott az Európai Gazdasági Közösség protekcionista agrárpolitikája, valamint a magyar termékek jelentős részének versenyképtelensége. Igen kedvezőtlenül alakult az agrárágazat közgazdasági környezete is. Felgyorsult az infláció, drasztikusan csökkentek a támogatások, növekedtek az adók. Szűkült az ágazat hazai piaca is, hiszen a tömeges munkanélküliség, a lakossági jövedelmek nagymértékű visszaesése maga után vonta az élelmiszerfogyasztás csökkenését. A szocialista időszakból örökölt problémák, a külgazdasági környezet megváltozása, valamint a piacgazdaságra való átmenettel járó nehézségek együttes következményeként a gazdasági főágazatok közül az egyik legmélyebb válságon a mezőgazdaság ment keresztül. A mezőgazdasági termelés a 90-es évek első felében a korábbi szint több mint egyharmadával visszaesett. Ráadásul ez időtájt az időjárás sem volt kedvező. S miközben az ipart 1993 után gyorsuló fellendülés jellemezte, addig az agrárszektorát átfogó válság sújtotta. (ESTÓK et al., 2003)

2.4.3. Az Európai Unióhoz való csatlakozás hatásai

A 2004-es uniós csatlakozás előtt rengeteg kutatás eredményeiben olvashattuk, hogy az EU-tagság várhatóan komoly előnyöket hordozhat magában gazdaság szinte összes ágazatában. Az eredmények Magyarországon kívül a többi csatlakozó visegrádi ország (Csehország, Szlovákia, Lengyelország) számára is kedvezőek voltak. A mezőgazdaságot pedig különösen érintette ez az esemény, mivel mind a négy ország egy cipőben járt, a rendszerváltás óta a mezőgazdaságuk folyamatosan gyengült. Ennek a kilátástalanságnak az okai visszavezethetők a privatizáció hatásaira (szövetkezetek, tulajdonjogok változása), valamint a korábbi felvásárló piacok (főleg a volt Szovjetunió) elvesztésére. Ezeket a piacokat helyettesíthette az Európai Unió a remények szerint, illetve a bevezetendő meghatározott feltételrendszerrel kapcsolatban is pozitív elvárások voltak. A csatlakozás előtt a felzárkózást segítő programokat is indítottak. (TÖRŐNÉ DUNAY, 2012)

A csatlakozással kapcsolatos elvárások tehát nagyok voltak. Több vizsgálat is zajlott azzal kapcsolatban, hogy ezek az elvárások mennyire teljesültek be. TÖRŐNÉ DUNAY ANNA (2012) kutatásának eredményeit összefoglalva megállapítható, hogy az EU csatlakozás hatásai az előzetes – többnyire túl optimista – várakozásoknak nem minden esetben feleltek meg. Az elméletileg stabilitást hozó, kiszámíthatónak vélt agrárpolitika túl érzékenynek bizonyult a globális gazdasági folyamatok változásaira, a válság hatásaira. Pozitívumokat is lehet említeni, hiszen a jövedelemtermelés tekintetében elkezdődött a felzárkózás, de mégsem a pozitívumok dominálták a csatlakozás utáni időszakot. Az új támogatáspolitikát segített a kisebb gazdaságokon valamelyest, a fennmaradásukat nagyrészt biztosítani tudta, azonban a hatékonyság és versenyképesség szempontjából ez nem volt elegendő. Egyelőre tehát úgy tűnik, hogy a hátrányaink leküzdése és a lehetőségeink kihasználása még várat magára.

SZABÓ GÁBOR (2007) is publikálta megfigyeléseit a Változások az EU-csatlakozás után a magyar mezőgazdaságban (2004-2006) c. tanulmányában:

2. táblázat: A mezőgazdaság bruttó termelési értékének volumenindexei, 1986-1990=100 (Forrás: KSH 2006)

Időszak	Mg.-i termelés	Növénytermesztés	Állattenyésztés
1986-1990	100	100	100
1991-1995	73	75	70
1996-2000	71	76	65
2001-2005	78	91	62

A 2. táblázatban láthatjuk, hogy a 2001 és 2005 közötti termelés átlaga még mindig nem érte el a rendszerváltás előtti néhány év átlagát. A növénytermesztés legalább folyamatos növekedést

mutatott a 90-es évek elejétől, az állattenyésztés helyzete viszont egyre kilátástalanabbnak tűnt. Így a 70/80-as években tapasztalt 50-50%-os arány a két ágazat között erősen eltolódott a növénytermesztés irányába. Ez többek között az abraktakarmányok hazai keresletének csökkenésével járt. A 2004, 2005 és 2006-os időjárási viszonyok a gabonatermelésnek nagy lökést adtak, ami pedig az egész növénytermesztési ágazat eredményeire nagy hatással volt ebben az időszakban. (KSH, 2006)

Az Európai Unió által biztosított intervenció nagy segítséget jelentett a GOFR szektornak, így az ebben tevékenykedő gazdák garantált és magasabb jövedelemhez jutottak. Az első évben azért még akadtak gondok a területalapú támogatásokkal, ami komoly likviditási problémát jelentett a gazdák számára csakúgy, mint a felhalmozódott intervenciós áruk értékesítése, ami 2006 őszén az EU összes készletének több mint háromnegyedét tette ki. (FVM, 2006)

Az állattenyésztés válsága tehát tovább mélyült a csatlakozás után. A magángazdaságok állományleépítése miatt (a juhok kivételével) a fontosabb állatfajok létszáma csökkent a csatlakozás utáni néhány évben 2003-hoz képest. A szarvasmarhatartó gazdasági szervezetek száma 2003 és 2006 közötti periódusban kissé nőtt, de az egyéni gazdaságok 40 százaléka felhagyott a szarvasmarha-tenyésztéssel. A sertéstartóknál is hasonló volt a tendencia, a gazdasági szervezetek száma 14%-kal nőtt, az egyéni gazdaságok 27%-kal csökkentek. A tyúktenyésztéssel foglalkozóknál a magángazdaságok száma 26%-kal csökkent, ráadásul a gazdasági szervezetek száma sem növekedett. Egyedül a juhállomány növekedett 2004-es csatlakozást követően, de még a juhtenyésztőknél is felhagyott a gazdálkodással a magángazdaságok 7 százaléka. A sertés- és baromfitenyésztés visszaesése előre prognosztizálható volt, hiszen az Európai Unió nem annyira támogatja ezeket az ágazatokat és megszűnt a termékeik vámvédelme is. A hazai piacokat elárasztották a külföldről érkező, gyengébb minőségű, olcsó hústermékek, ami a magyar termékek keresletének csökkenésével járt. A tejtermelők is ezzel a problémával küszködtek, az olcsó tej és tejimitátumok, tejtermékek importja felerősödött, ráadásul éppen az uniós csatlakozásunk idejére esett ennek az ágazatnak a reformja, ami lehetetlen helyzetbe hozta az egyéni gazdaságokat. A baromfitenyésztést pedig különösen rosszul jött az éppen azidőtájt jelentkező madárinfluenza pánik. A szerény támogatás és a már kihangsúlyozott importnövekedés a kertészeti termékekkel foglalkozókat is rosszul érintette. A Közös Agrár Politika a csatlakozást követően csak a juh- és húsmarhatenyésztők helyzete volt relatíve könnyebb, de ez főleg a csatlakozás utáni nemzeti támogatások hozadéka.

A 2006-os hazai élelmiszer-külkereskedelmi mérlege hosszú ideje először pozitív egyenleggel zárult. Meglepő volt viszont, hogy 2004-2005-ben az élelmiszerek behozatala sokkal gyorsabban

növekedett, mint a kivitele, kiváltképpen a visegrádi országokkal való kereskedelem terén. Erre egy jó példa, hogy amíg 2003-ben 173 000 tonnával több tej és tejterméket exportáltunk, addig 2005-ben 95 000 tonna előnyben volt az import. Ugyanílyen jellegű változás volt tapasztalható a sertéshúsnál, a 81 000 tonnás exporttöbbletből 44 000 tonnás importtöbblet lett. A baromfihús esetében megmaradt a kiviteli többlet, de körülbelül egyharmadával csökkent az export-import egyenlege. (AKI, 2006)

2.5. A magyar mezőgazdaság versenyképessége

A magyar mezőgazdaság versenyképességéről különböző eredmények születtek. Ennek oka lehet a különböző a vizsgálati módszerek használata is. Néhány versenyképességgel foglalkozó kutatás eredményét gyűjtötte össze MADAI (2006):

Az AKI munkatársai a magyar agrárium versenyképességével rengeteget foglalkoztak már. *Kartal (1995)* a DRC mutatót (*Hazai erőforrás-költség*: a hazai termék előállításához szükséges primer erőforrások – föld, tőke, munkaerő – felhasználásának költségeit viszonyítja az általuk generált hozzáadott érték nagyságához) használta kutatásánál és az eredményei alapján a gabonafélék, napraforgó, sertés és baromfi bizonyul csak versenyképesnek a vizsgált tizenkettő termék közül. *Kartal* szerint csak egy bizonyos termelékenységi szint fölött érdemes nagy hozzáadott értékű termékeket exportálni. A DRC mutatóval végzett nemzetközi versenyképesség vizsgálatok *Banse et al. (1999)* is az előbbi mutatóval dolgozott és megállapította, hogy a hazai gabonatermesztés versenyképesebb az állattenyésztésnél nemzetközi szinten. *Potori (2004)* pedig három különböző mutatóval (DRC, BRC, PRC) bizonyította, hogy a búza és a kukorica versenyképes a világ piacain.

Fogarasi és Tóth (2003) is a gabonatermelésre specializálódott gazdaságokat találta versenyképesebbnek az inkább állattenyésztő vagy vegyes gazdaságokkal szemben. A szerzőpáros ennek meghatározására az OCRA modellt használta (működési versenyképesség: a legeredményesebbhez viszonyított relatív teljesítmény vizsgálata).

Azonban nem minden kutatásnak lett az a végeredménye, hogy a növénytermesztés versenyképesebb, mint az állattenyésztés. *Fertő (2004)* 22 mezőgazdasági termék versenyképességét vizsgálta Magyarország és az Európai Unió közötti kereskedelemben. Az RCA mutatót (*Megnyilvánuló komparatív előnyök*: az export- és importstruktúra változásának elemzéséhez használják, az export specializációs index és import specializációs index különbségeként számítják) használó számításai a vizsgált termékeknek pontosan a fele bizonyult versenyképesnek, azok között is különösen a hústermékek és élő állatok. Az IIT mutató (*Klasszikus Grubel-Lloyd-index*: az ágazaton belüli kereskedelem mérésére használják. A magasabb értékek az ágazaton belüli kereskedelemben a két vizsgált ország közötti gazdasági integráció és fejlődés

előrehaladottabb fokára utalnak) segítségével végzett munkák alapján pedig megállapíthatjuk, hogy az Európai Unió relációjában a húsipari termékek, takarmányok és az állati zsiradékok mondhatóak versenyképesnek.

2.6. A magyar gabonafélék versenyképessége

JÁMBOR ATTILA (2009) egy publikációjában a magyar gabonafélék versenyképességét, komparatív előnyeit mutatja be 1995 és 2006 között az EU 15-tel folytatott kereskedelemben. A saját maga által végzett kutatás alapján több megállapítást tett.

Az eredmények rámutattak, hogy mely országokat és mely termékeket érdemes a gabonakereskedelemnek preferálni. Ezen túl meghatározta a vizsgált időszak alapvető jellemzőit a korrelációs együtthatókkal, Herfindahl-Hirschman indexszel és a termékszerkezet alakulásának megfigyelésével:

- erős területi koncentráció és termékkoncentráció
- főleg alapanyagok exportja és feldolgozott termékek importja
- változó termékszerkezet

Megnyilvánuló komparatív előnyöket talált a durumbúza, egyéb búza, kukorica-vetőmag, egyéb kukorica, cirok és hajdina esetében. Ezen a téren nagy volt a különbség az alapanyagok és feldolgozott termékek között. Az utóbbiaknak nem volt megnyilvánuló komparatív előnye ebben a periódusban, míg az alapanyagok nagy részénél egyértelműen ki lehetett mutatni. „A Balassa-indexek is azt jelzik, hogy az alapanyagoktól a feldolgozott termékek felé csökken a megnyilvánuló komparatív előny, ami összhangban van a nemzetközi kereskedelem empirikus irodalmának újabb fejleményeivel, amelyek a vertikális specializációt hangsúlyozzák vagy a termelés nemzetközi fragmentálódását, mint a nemzetközi kereskedelem növekedésének forrását (Dean et al. 2007, Bojnec és Fertő 2008, Fertő 2005).” Ahhoz, hogy a Balassa-index által kapott eredmények relevánsak legyenek bizonyítania kellett a Hillman-feltételt, amit meg is tett. A mutató tehát alkalmas arra, hogy a hazai gabonakereskedelem komparatív előnyeit megmutassa. Emellett a számítások során az RCA index is megfelelőnek bizonyult arra, hogy a Magyarország és EU közötti gabonakereskedelemben feltárja, hol találhatjuk az előnyöket és hátrányokat.

Továbbá arra a következtetésre jutott, hogy a magyar gabonatermékekre a sikertelen minőségverseny és a sikeres árverseny jellemző az EU-val való kereskedelemben. Jámbor ezt úgy érti, hogy „Magyarország alacsonyabb áron exportált egységnyi gabonamennyiséget, mint amennyiért ugyanazon mennyiséget importált” a vizsgált időszakban. A külkereskedelmi egyenleg viszont inkább az EU számára kedvezett, mint nekünk.

3. Anyag és módszer

A vizsgálatok során három másik ország mezőgazdasági vállalkozásainak adatait használtam összehasonlítási alapul. Lengyelországgal hasonló történelmi múltunk (szocialista múlt, egyszerre csatlakoztunk az Európai Unióhoz) és a mezőgazdaság szintén kiemelkedő szerepű a nemzetgazdaságban. Viszont a lengyel agrárium helyzete különleges volt, mivel megmaradt a tradicionális birtokstruktúra, nagy arányban vannak kisebb, családi gazdaságok. E jelentős különbség és a hasonló történelem miatt Lengyelország megfelelő összehasonlítási alapot ad. A szlovák rendszerváltás és EU-csatlakozás ugyanakkor történt, mint Lengyelországnál és Magyarországnál, viszont az átlagos birtokméret jóval nagyobb, mint ezekben az országokban, ezért másodikként Szlovákia mellett döntöttem. Szerettem volna egy olyan országot is választani összehasonlítási alapnak, amely történelmi múltját és agrárpolitikáját tekintve különbözik a miénktől, azonban bizonyos nézőpontból hasonlóságok is felfedezhetők a két ország mezőgazdasága között. Mivel a mezőgazdasági területek aránya az ország összterületéhez viszonyítva hasonló, Dániát választottam.

3.1. A vizsgált országok egyszerű jellemzése

3.1.1. Magyarország

Az ország területe 93 036 km². Domborzati szempontból főleg a síkságok dominálnak, csupán néhány százalék nyúlik a 400 méter tengerszint feletti magasság fölé. A domborzati adottságok tehát megfelelőek a mezőgazdaság számára, az összes terület csaknem több mint 60 százaléka alkalmas a művelésre. Magyarország vízrajzi szempontból két fő részre osztható, a Duna és a Tisza vízgyűjtőjére. Kevés állóvízzel rendelkezünk, a legnagyobbak a Balaton, Fertő tó és a Velencei-tó. Kiemelt értéket jelentenek a felszín alatti vizeink. Igen nagy mennyiségben találhatóan ásványi anyagokkal teli, nagy hőmérsékletű vizek, amelyek gyógyászati célokra rendkívül alkalmasak. Az éghajlat igen változatos, mivel az ország három különböző éghajlati zóna – a nedves kontinentális, száraz kontinentális é mediterrán jellegű éghajlat - határvidékén helyezkedik el. A mezőgazdaság szempontjából hátrányt jelentenek a gyakrabban kialakuló aszályos időszakok, azonban a napsütéses órák száma – ami évente akár 2000-2100 óra is lehet – igen kedvező a termelés számára. A termőtalaj minősége kiváló, az EU belül kiemelkedő. Az FADN adatbázisban vizsgált birtokok átlagos mérete 53 hektár. A mezőgazdasági területek több mint 82 %-a szántó és az utóbbi években a növénytermesztés térnyerése a jellemző az állattenyésztéssel szemben.

3.1.2. Lengyelország

A vizsgált birtokok átlagos mérete Lengyelországban 18 hektár. Az ország területe 322 575 km². Legnagyobb folyói az Odera és a Visztula. A lengyelek rengeteg tóval büszkélkedhetnek, több mint

9000-rel. Domborzatát tekintve, főleg síkságok találhatók, az ország területének kicsit kevesebb, mint 60 százaléka alkalmas művelésre. A talaj minősége viszont nem olyan jó, mint Magyarországon, csak közepesnek mondható. A Lengyel-síkság létrejött a jégkorszakhoz és a jég romboló hatásához kapcsolható. A nagy mennyiségű megmaradt moréna miatt, sziklásabb jellegűek a talajok, bár a termékeny földek is megtalálhatóak. A lengyelek természeti kincsei inkább az ásványkincsek, igazán jelentős a feketeszén, rézérc, kén, kősó. Az ország éghajlatára a nedves kontinentális a jellemző, de hatással van rá az óceáni éghajlat, délkeleten pedig a kontinentális éghajlat is. Északról gyakran beáramlanak a hidegebb szelek és összességében is az alacsonyabb hőmérséklet, és a több csapadék a jellemző a miénkhöz képest. Ez nem feltétlenül jó a mezőgazdaság szempontjából, hiszen a tenyészidő csökkenhet, viszont öntözéses földművelésre kevésbé van szükség.

3.1.3. Szlovákia

A FADN által dokumentált szlovák vállalkozások földjének átlagos mérete 575 hektár, a legnagyobb az Európai Unióban. A mezőgazdasági területek aránya a teljes területhez képest szintén nagy eltérést mutat a többi vizsgált országhoz képest, csupán 40 % körüli. A 49 036 km² összterület nagy része hegyvidék, csak az ország délebbi vidékein találni síkságokat. Szlovákia szegény természeti kincsekben, a régi ércbányák jórészt már kimerültek. A talaj minősége közepes, a nyugati területeken a Dunamenti-alföld jó minőségű, a Kelet-Szlovákiai-alföld viszont igen gyenge minőségű. Ráadásul Szlovákia komolyabb környezetvédelmi problémákat is örökölt. Az ország húzóágazatai – a nehézipar és a vegyipar – is veszélyesek lehetnek ebből a szempontból. Vízrajzára jellemző, hogy az ország jelentős része a Duna vízgyűjtő területe. Másik nagyobb folyója a Vág, a Magas-Tátra pedig tavakban bővelkedik. Az éghajlatot tekintve két részre oszthatjuk. A hegységek csapadékosabb és hidegebbek, a síkságok viszont szárazabbak, melegek, a napsütéses órák száma 2200 óra felett is lehet. Mezőgazdasági művelésre kiváló, a hegységek felől gyakran még csapadék is jön.

3.1.4. Dánia

Az ország teljes területe 43 094 km², amiből 700 km² vízfelszín. Az ország egy félszigetből és rengeteg szigetből áll. Az egésze sík terület, a legmagasabb pontja a tengerszint feletti 200 métert sem éri el és mélyföldek is találhatók. Fontos természeti kincse a földgáz és a termőföld, ami jó minőségű. Éghajlata nedves kontinentális, sok csapadék és szél jellemző. A Golf-áramlat miatt enyhébb a hőmérséklet, mint a Skandináv országokban, mezőgazdasági művelésre megfelelő. A mezőgazdaság húzóágazata a hús- és tejfeldolgozó ipar. A vizsgált dán birtokok átlagos mérete 84 hektár.

3.2. A vizsgálat módszertana

3.2.1. A Farm Accountancy Data Network (FADN) bemutatása

Magyar elnevezése Mezőgazdasági Számviteli Információs Hálózat (MSZIH), de itthon inkább a tesztüzemi rendszer név terjedt el. Az Európai Unió mind a 27 tagállamában több mint 80 000 mezőgazdasági vállalatról gyűjt adatokat. Ez 6,4 milliós alapsokaságot képvisel. Az információk gyűjtése meghatározott elvek alapján történik, a kiválasztott gazdaságoknak a csatlakozás nem kötelező és névtelenek maradnak. A hálózat csupán statisztikai célokat szolgál. Hazai működtetésével az Agrárgazdasági Kutató Intézet foglalkozik. Az adatok körülbelül 1900 mezőgazdasági üzem könyvviteli adataiból származnak. Az FADN kizárólag a mezőgazdasági tevékenységről gyűjt adatokat, más tevékenységből származó bevétel nem számít. Az információk felhasználásukat tekintve három csoportba sorolhatóak:

- Naturális és számviteli adatok
- Pénzügyi mutatószámok
- Üzletági elemzés információi

A tesztüzemi rendszer azonban csak a gazdaságilag életképes üzemeket veszi figyelembe. Ehhez el kell érnie a gazdaságnak az ökonómia üzemméret határát. Ez az FADN rendszer alapján minden országnál más. A vizsgált országok közül Magyarország és Lengyelország esetében 2 EUME (angol nyelvű rövidítéssel ESU), Dánia és Szlovákia esetében 8 EUME. Az EUME jelentése európai méretegység. Egy üzem standard fedezeti hozzájárulásának (SFH) minden 1200 eurója után 1 európai üzemméretet számolunk. A standard fedezeti hozzájárulást a bruttó termelési érték és a közvetlenül felhasznált változó költségek alapján számolják ki. A rendszer jelentőségét az adja, hogy az egyetlen olyan üzemszintű adatbázis az Európai Unióban, ami harmonizált, hiszen a könyvviteli szabályos egységesek minden tagállamban. Az éves beszámolók tartalmi és formai elemei megegyeznek, az adatbázisban megjelenő mutatók így ugyanazon jelentéssel bírnak a tagállamokban. Azért, ahogy az jelen tanulmányból is kiderül (Szlovákia), akadnak országok, amelyek vagy túl kevés adatot tartalmaznak, vagy a fluktuáció a megadott adatok pontatlanságára enged következtetni. Az FADN publikus adatbázisa a http://ec.europa.eu/agriculture/rica/database/database_en.cfm linken érhető el.

3.2.2. A csoportosítás bemutatása

Az FADN két eltérő szintű részletezettséggel csoportosítja a gazdaságok tevékenységi irányait. Az egyik a részletesebb TF14 csoportosítás, a másik a nem annyira részletes TF8 csoportosítás. Mivel a

TF14 csoportosítás esetében sok esetben adathiány tapasztalható, ezért összehasonlíthatósági szempontból a TF8 csoportosítás tűnt ésszerűbbnek:

1. Fieldcrops – Szántóföldi növénytermesztő
2. Horticulture - Kertészet
3. Wine - Szőlőtermesztő
4. Other permanent crops – Egyéb ültetvényes
5. Milk - Tejtermelő
6. Other grazing livestock – Egyéb tömegtakarmányt fogyasztó állatokat tartó (húsmarha, juh és kecske)
7. Granivores – Abraktakarmányt fogyasztó állatokat tartó (baromfi és sertés)
8. Mixed – Vegyes gazdaságok

Az itt megjelölt adott tevékenységi körben gazdálkodók foglalkozhatnak más mezőgazdasági tevékenységgel is, de a jövedelmét adó fő tevékenységük alapján vannak besorolva. Tovább szűkítettem a kört a könnyebb összehasonlíthatóság és az ágazatok jelentőségét figyelembe véve. Így vizsgálataim során a szántóföldi növénytermesztésre, tejtermelésre, abraktakarmányt fogyasztó állattartásra és vegyes gazdálkodásra specializálódókkal foglalkoztam. Továbbá figyelembe vettem a 8 csoport összesítését bemutató adatokat is. (EC, 2007)

3.2.3. Felhasznált mutatók

Az országokban eltérő nagyságú mintákkal dolgoznak az adatbázis kezelői és természetesen a reprezentált üzemek száma is különbözik. Ezek a számok évről évre változhatnak, de nagyságrendileg ugyanazok maradnak. Az általam használt minták és az azokat reprezentáló üzemek mennyisége az utolsó vizsgált évben (2009) a következő táblázatban látszik:

3. táblázat: A reprezentál üzemek mennyisége és minták nagysága 2009-ben (Forrás: saját szerkesztés FADN Public Database alapján)

Ország	TF8 csoportosítás	Reprezentált üzemek (SYS02)	Minták nagysága (SYS03)
Dánia	Szántóföldi növénytermesztő	18740	500 - <1000
Dánia	Tejtermelő	4440	200 - <500
Dánia	Abraktakarmány fogyasztó állatokat tartó	1760	200 - <500
Dánia	Vegyes gazdaságok	5680	200 - <500
Dánia	Összes (TF8)	32510	1000 - <2000
Magyarország	Szántóföldi növénytermesztő	41680	1000 - <2000
Magyarország	Tejtermelő	5130	100 - <200
Magyarország	Abraktakarmány fogyasztó állatokat tartó	3630	100 - <200
Magyarország	Vegyes gazdaságok	11890	200 - <500
Magyarország	Összes (TF8)	83730	1000 - <2000
Lengyelország	Szántóföldi növénytermesztő	206450	3000 - <4000
Lengyelország	Tejtermelő	70020	1000 - <2000
Lengyelország	Abraktakarmány fogyasztó állatokat tartó	48040	1000 - <2000
Lengyelország	Vegyes gazdaságok	327980	4000 - <5000
Lengyelország	Összes (TF8)	765650	10000 - <20000
Szlovákia	Szántóföldi növénytermesztő	2170	200 - <500
Szlovákia	Tejtermelő	290	40 - <100
Szlovákia	Abraktakarmány fogyasztó állatokat tartó	10	< 15
Szlovákia	Vegyes gazdaságok	510	100 - <200
Szlovákia	Összes (TF8)	3470	500 - <1000

Mint látható a szlovák abraktakarmány fogyasztó állatokat tartó csoportról túlságosan kisméretű a minta, ezért a vizsgálatokból ezt kihagytam. Ezek alapján a minták alapján készültek el az SE mutatószámok, amelyek átlagértéket jeleznek, a mértékegységük pedig euró. Munkám során a 146 mutatószámot tartalmazó adatbázisból 7-et használtam fel:

- **SE131 – Összes termelés:** Ebbe az összes növény és növényi termékek, állat és állati termékek, valamint egyéb termékek értékesítéséből származó bevétel beletartozik. A vásárolt tenyészállatok értékét levonták ebből az összegből, valamint a készletek értékében bekövetkezett változás is módosítja a végeredményt. Ezt a mutatószámot csak a vegyes gazdálkodó csoportnál nem használtam fel, mivel ott a szántóföldi növénytermesztő és az állattenyésztő tevékenység termelési adatait hasonlítottam össze.
- **SE135 – Szántóföldi termelés:** Ide tartozik a szántóföldi termékek eladásából származó bevétel, és a készletek értékében bekövetkezett változás. Felhasználtam az ezzel tevékenykedő csoportnál és a vegyes gazdaságoknál.
- **SE206 – Állattenyésztésből származó termelés:** Az összes állat és állati termék eladásából származó bevétel a vásárolt tenyészállatok értékének levonása után, valamint a készletek értékében bekövetkezett változás. Az erre specializálódott csoportnál és a vegyes gazdaságoknál használtam fel.

- **SE216 – Tehéntej és tejtermékek termelése:** Az összes tej és tejtermékből származó bevétel, levonva a közös felelősségű illetékeket (ha van ilyen). A tejtermelésre specializálódott csoportnál használtam.
- **SE270 – Összes ráfordítás:** Az összes költséget tartalmazza. A termeléshez kapcsolódó költségek, az eszközállomány és épületekhez tartozó ráfordítások, a bérleti díjak, humán munkaerő költsége és amortizáció tartozik ide. A tevékenységekhez kapcsolódó támogatások és adók egyenlege nem tartozik ide. A személyi jövedelemadó és a kapcsolódó járulékok nem számítanak az FADN adatbázisban. Az összes csoportnál felhasználtam.
- **SE275 – Folyó termelési költségek:** Az összes termeléshez kapcsolódó költség ide tartozik. Egyrészt mezőgazdasági műveléshez közvetlenül kapcsolódó anyagok (pl.: vetőmagok, takarmány), másrészt a kapcsolódó energia és műszaki költségek összessége. Az összes csoportnál felhasználtam.
- **SE420 – Nettó jövedelem:** Az összes termelés (SE131) és az összes ráfordítás (SE270) különbsége, kiegészítve a tevékenységhez és a befektetésekhez tartozó támogatások és adók egyenlegével. Az összes csoportnál felhasználtam.

A tanulmány során megfigyeltem a folyó termelési költségek és összes költségek arányának változását is, valamint a tevékenységhez kapcsolódó támogatások és adók egyenlegének mutatóját (SE600) sem hagytam figyelmen kívül. A beruházásokhoz kapcsolódó támogatások és adók egyenlegének (SE405) nem volt komolyabb hatása az eredményekre. (EC, 2007)

3.2.4. Statisztikai módszerek

A fenti mutatószámok alakulását vizsgáltam a 2004 és 2009 közötti időszakban, amihez segítségként trendeket állítottam fel. A hagyományos trendszámítás két legelterjedtebb módszere a mozgó átlagok módszere és az analitikus trendszámítás. Vizsgálataimhoz az analitikus trendszámítást alkalmaztam, ezen belül is a lineáris trendszámítást. A trendek függvénye $y = a + bx$. A paraméterek számolási módja:

$$a = \frac{\sum y}{n}, \quad b = \frac{\sum xy}{\sum x^2}$$

Az n jelen esetben a vizsgált évek száma, tehát állandóan 6 volt. Az y a mutatószámok értékeire vonatkozik, az x pedig a kódolt évre. Páratlan számú megfigyelés esetén a középső megfigyelt időszak kódja 0, páros számú esetén ez kimarad. Így tehát a kódolt évek 2004 és 2009 között, -3, -2, -1, 1, 2, 3. Az ez alapján megkapott a paraméter a vizsgált időszakra jellemző átlag, a b paraméter pedig a vizsgált időszak évenkénti növekedését/csökkenését mutatja. Ezzel a módszerrel a vizsgálat során 91 trendet állítottam fel és ábrázoltam.

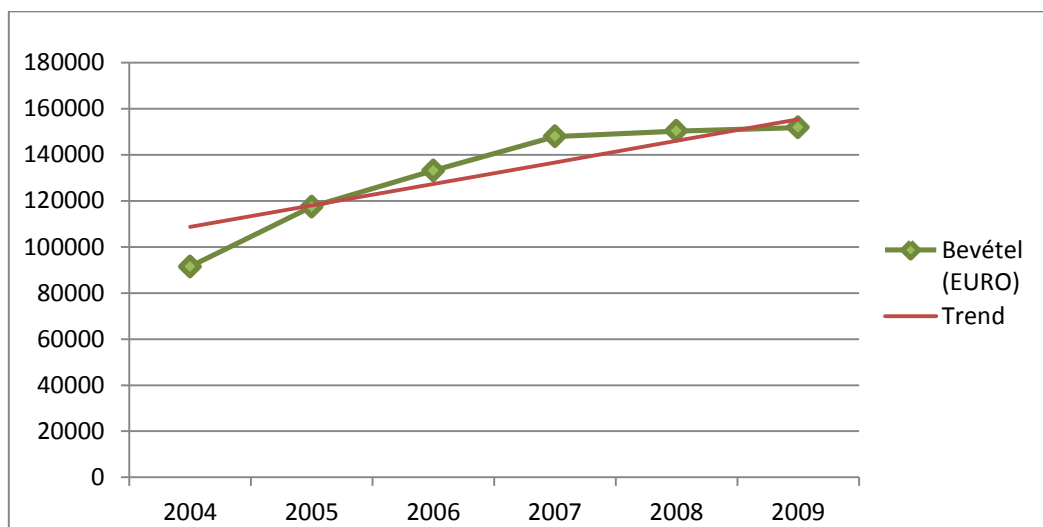
4. Eredmények és értékelésük

A vizsgálat során kapott eredményeket diagramok segítségével szemléltettem. A dán, magyar, lengyel és szlovák gazdaságok bevételeinek, költségeinek és jövedelmeinek főbb trendjeit figyeltem meg, ami alapján megpróbáltam feltárni az országok mezőgazdaságának egyedi tulajdonságait. A kapott eredmények okainak meghatározására is kísérletet tettem. Igaz, ez a kísérlet a gazdasági hatások sokrétűsége miatt a teljesség igénye nélküli. A következőkben nemzetenként szeretném bemutatni a mezőgazdasági vállalkozásoknál tapasztaltakat:

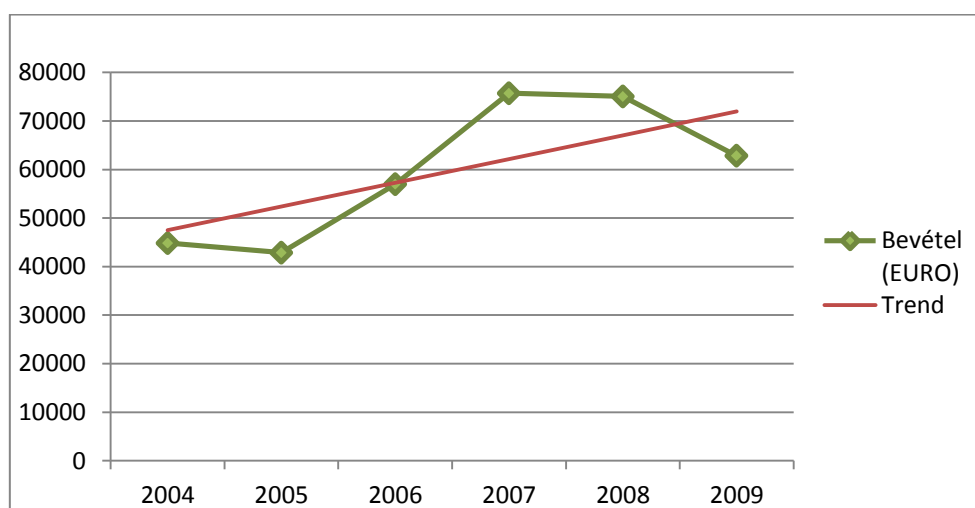
4.1. Dánia

Dániánál az összes bevételeket figyelve megegyezik mindegyik csoport, növekednek. 2009-ben, azonban a tejtermelők bevételeinél komolyabb csökkenés (tej árának 25-30%-os csökkenése miatt, ami mindegyik országánál jelen van), illetve a csoportok összesítésénél is enyhén. Érdekes, hogy a szántóföldi termelésre specializálódottaknál az összbevétel stagnál 2009-ben, a szántóföldi termelésből származó bevétel viszont csökken (3-4. ábra). Az összes bevétel alakulása nagy különbséget mutat ennél a csoportnál a többi országhoz viszonyítva. Ennek valószínűleg az az érdekesség áll a háttérben, hogy Dániában a szántóföldi termelésre specializálódott farmok bevételeinek csupán nagyjából fele származik szántóföldi termelésből. Ez az arány a lengyel és a magyar gazdaságoknál lényegesen, a szlovák gazdaságoknál pedig valamivel nagyobb. A bevételek arányánál komoly az eltolódás a vegyes gazdálkodásúaknál is. Csaknem négyszer több bevétel jön az állattartásból. A szántóföldi növénytermesztők 2009-es többiekénél jobb éve a másik három országhoz képest tehát valószínűleg nem a növénytermesztés sikeresebb volta miatt következett be. A gabonatermelés és az árak is ugyanúgy alakultak, mint Lengyelországban, a bevételeknél azonban nyilvánvaló a különbség a dánok javára. A vegyes gazdálkodók bevételeinek az erősen az állattenyésztés felé húzó aránya mérséklődik 2007-ben, amikor is a vizsgált országoknál általános tendencia a szántóföldi növények bevételeinek ugrásszerű növekedése. Ennek az évnél növénytermesztési sikerét jól mutatja a két fő ágazat közötti különbség a vegyes gazdaságoknál (az összes ország esetében). Ez a jelenség valószínűleg a gabonaárak ugrásszerű növekedésének köszönhető. A gabonatermelés eredményei változóak voltak a vizsgált országoknál, az árak viszont mindenhol elszabadultak (kb. 60 %-os emelkedés). Ha tovább elemezzük az állattenyésztésből és növénytermesztésből adódó bevételeket ennél a csoportnál, akkor megállapíthatjuk, hogy 2009 jóval érzékenyebben érintette a növénytermesztést (sőt 2008-ban még látványosabb a különbség). A 2009-es csökkenés szintén az áraknak köszönhető (40%-os gabonaár-csökkenés), a 2008-as eredményt viszont inkább a válság hatására bekövetkező dán háztartások végső fogyasztás csökkenésének számlájára írnám. Összességében megállapíthatjuk, hogy 2009 eseményei a dán hús

és hústermékek bevételeire voltak a legkevésbé hatással. Az abraktakarmányt fogyasztó állatokat tartó csoportban csak Dánia bevételeinél növekszik a trend 2004 és 2009 között.

3. ábra: A szántóföldi növénytermesztők összes bevételeinek alakulása és trendje a vizsgált időszakban (Dánia), me: € (Forrás: saját számítások FADN adatok alapján)

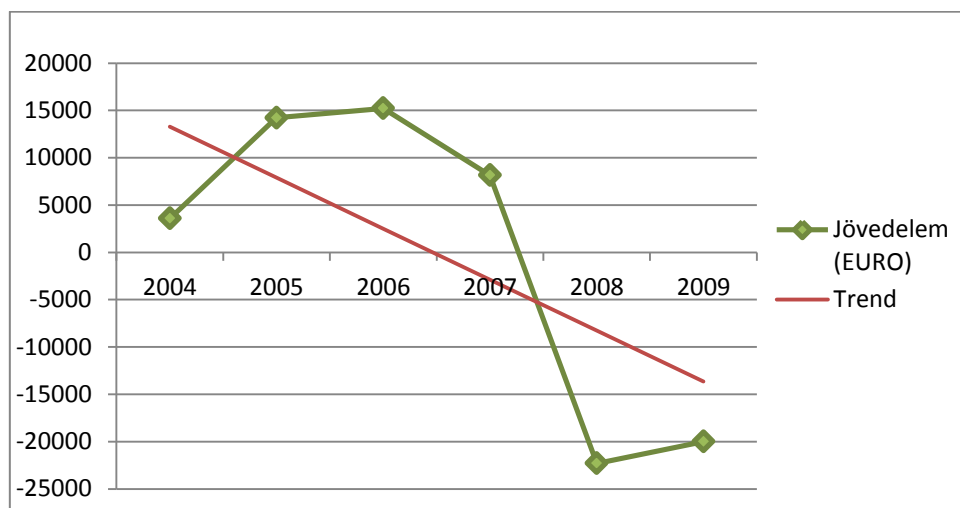
4. ábra: A szántóföldi növénytermesztők növénytermesztésből származó bevételeinek alakulása és trendje a vizsgált időszakban (Dánia), me: € (Forrás: saját számítások FADN adatok alapján)

A ráfordítások növekedése hasonló a tevékenységi köröknél. Az első évben még stagnálás, az utolsóban pedig csökkenés (közötte növekedés). Ez csak a szántóföldi termelő csoportnál különbözik, mivel ott folyamatos a növekedés. A szántóföldi növénytermesztő és tejtermő csoportnál jóval meredekebb a növekedés, mint az állattenyésztőnél és vegyesnél. Az első csoportnál az összes ráfordítás trendjei megegyeznek a négy országnál, 2009-ben azonban a dán és a szlovák ráfordítások stagnálnak, sőt a dánoknál a folyó termelési ráfordítások növekednek is. Csak Dániánál fedezhető fel az összes és a folyó termelési ráfordítások alakulása között ilyen jellegű különbség. A növénytermesztéshez közvetlenül kapcsolódó költségek növekedésének az egyik oka valószínűleg az lehet, hogy Dániában 2009-ben körülbelül 55%-al nőtt a kálium és

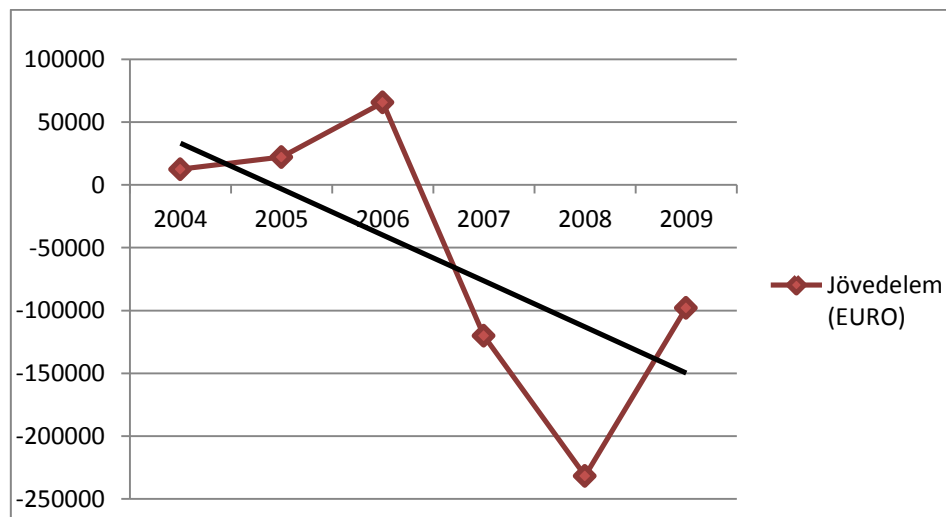
foszfátműtrágyák használata. A gazdák valószínűleg kihasználták azok árának csökkenését és pótolták a termőföld tápanyagkészletét, ami az előző évi műtrágya árak megugrása miatt eléggé lecsökkent. Ezzel szemben a magyar és szlovák gazdák tovább csökkentették 2009-ben is a műtrágya felhasználást, ami a termelésben megjelenő különbségeken is látszik (Dániában 2009-ben növekvő gabonatermelés, Magyarországon és Szlovákiában csökkenő). A költségek növekedésének a mértéke összességében Dániában a legnagyobb. Ez igaz a baromfi- és sertéstenyésztőknél is, ráadásul itt a legnagyobb a differencia a többi országhoz képest, mivel növekvő trend csak ennél az országnál volt. A tejtermelőknél volt a legmeredekebb a növekedés az öt év alatt, kb. duplájára nőttek a költségek, a szántóföldi növénytermesztőknél kb. 80%-kal, a másik két csoportnál pedig 50%-kal növekedtek a ráfordítások. A tejtermelésre specializálódott gazdaságok azonban mind a négy országban hasonló költségemelkedést szenvedtek el. A folyó költségek aránya Dánia esetében a legkisebb az összes költséghez képest. Ez nem meglepő, hiszen a bérleti díjak és a munkaerő költsége messze meghaladja a másik három országét, ráadásul az eszközök értéke is nagyon magas egy hektárra nézve, ezért az amortizációs költségek is jelentősek. Az arány tendenciájának alakulása nem függ meghatározóan a tevékenységtől. 2008-ban mindegyik csoportnál egy kisebb csökkenés, illetve 2006-ban növekedés a tejtermelőknél, egyébként nagyjából változatlanság jellemző. A csoportok között az abrakfogyasztó állatot tartók, vegyes gazdálkodók, tejtermelők, szántóföldi növényeket termesztők a sorrend az arány csökkenésénél. A többi országhoz viszonyítva a dán folyó termelési költségek aránya jelentősen elmarad a lengyelekétől és a magyarokétól, a szántóföldi csoportnál a szlovákokétól is.

A jövedelmek trendje a vizsgált időszakban csökkenő volt. 2006-ig még enyhébb növekedés állapítható meg az eredmények alapján és a vállalkozások átlagosan szufficitesek, azonban 2007 és 2008 nagyon meredek csökkenésbe és deficitbe váltott át. A tejtermelő gazdaságoknál (7. ábra) a csökkenés egy évvel később jött és még 2009-ben is tartott. A dánoknál egyedülálló módon minden más csoportban 2009-ben növekedtek a jövedelmek, az inkább állattenyésztő és vegyes gazdaságoknál ez a növekedés igen erőteljes volt. A szántóföldi növénytermesztőknél (5. ábra) 2009-ben nem növekedtek jelentősen a támogatások, sőt a folyó termelési költségek csak Dániában növekedtek, de ennek meglett az eredménye a bevételeknél és e mellett a folyón kívüli ráfordítások csökkenése miatt alakult ki az enyhe jövedelemnövekedés. A bevételek enyhe növekedése viszont nem a növénytermesztésnek köszönhető, szóval Dánia esetében sem mondható egyértelműen ez az év sikeresnek a növénytermesztés szempontjából. A baromfi- és sertéstenyésztőknél (6. ábra) a 2006 utáni csökkenés a ráfordítások meredekebb növekedése miatt következett be. A 2009-es jelentős növekedés szintén nem a növekvő támogatások következménye, hanem Dániában a csökkenő ráfordításokat nem követte bevételecsökkenés, úgy, mint Lengyelországban. A vegyes

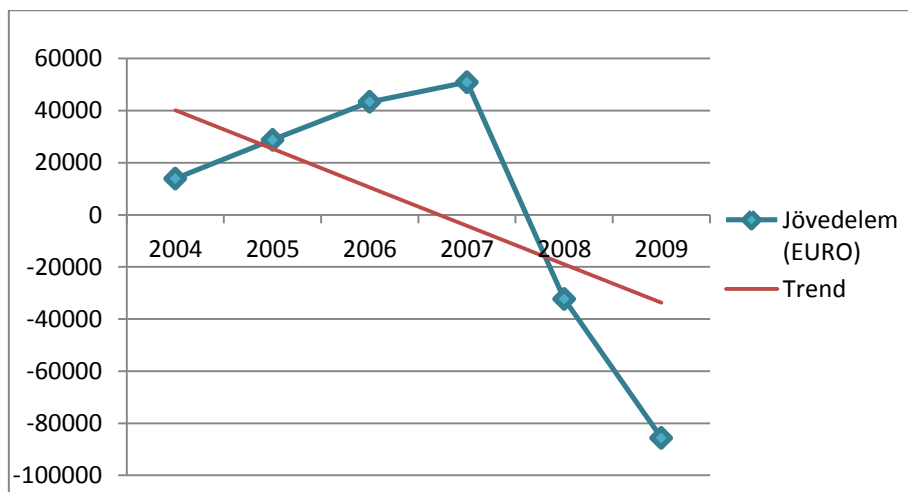
gazdálkodásúaknál a 2007-es növénytermesztési bevételek növekedése sem segített a dánokon, innentől deficitesek. 2009-ben átlagosan növekedtek a jövedelmek a vegyes gazdaságokkal rendelkezőknél, ami az állattenyésztésből származó bevételeknek köszönhető leginkább. A támogatás-adó egyenleg nélkül dán hús- és tejtermelés tűnik a legjövedelmezőbbnek az országban. A támogatás-adó egyenleg csak 2006-ban nőtt számottevően (kb. 50%-al) mindegyik csoportnál. Ez az egyenleg Dániában a tevékenységi körök között a tejtermelőknél a legnagyobb, majd következnek a vegyes gazdálkodók és utánuk hasonló összegekkel az abrakot fogyasztó és szántóföldi növényeket termesztők.

5. ábra: A szántóföldi növénytermesztők jövedelmeinek alakulása és trendje a vizsgált időszakban (Dánia), me: € (Forrás: saját számítások FADN adatok alapján)

6. ábra: Az abrakfogyasztó állatokat tartók jövedelmeinek alakulása és trendje a vizsgált időszakban (Dánia), me: € (Forrás: saját számítások FADN adatok alapján)

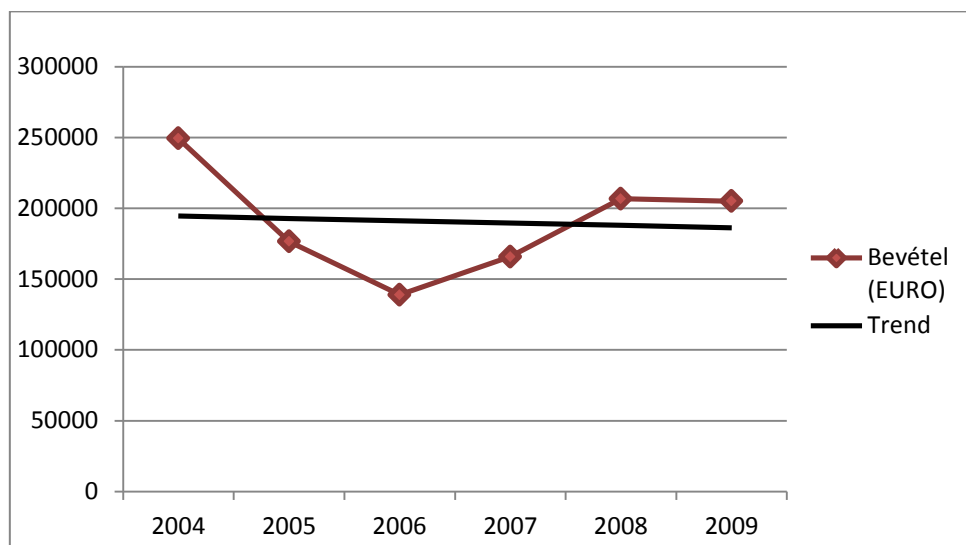

7. ábra: A tejtermelők jövedelmeinek alakulása és trendje a vizsgált időszakban (Dánia), me: € (Forrás: saját számítások FADN adatok alapján)

4.2. Magyarország

A magyar gazdaságok bevételeinél az állattenyésztésre specializálódott csoport lóg ki a sorból. Itt nagyjából stagnáló-enyhén csökkenő trend, 2004-2006 csökkenés, 2008-ig növekedés, 2009 stagnálás (8. ábra). Ez főleg a baromfitenyésztők helyzetének alakulásával korrelál, mivel az első két évben a baromfihús árak csökkennek, 2007-ben és 2008-ban viszont növekednek (az értékesített mennyiség pedig nem változik). Többi csoport mindegyikénél a trend növekszik, de 2009 kollektíven nagy csökkenés, szántóföldi termeszőknél 2005 is. Az utolsó vizsgált évben a fogyasztás extrém nagy csökkenés és az árak igen jelentős esése határozta meg a bevételek változását. Vegyes gazdálkodású (állattenyésztésből származó bevételnél jobban, mint növénytermesztésből származónál) és állattenyésztő csoportnál 2006 nagy törés. Tejtermelő és szántóföldi növénytermesztő csoportnál enyhe emelkedés jellemző erre az évre. Az utóbbi csoportoknál 2009 a sokkal nagyobb törés a bevétel szempontjából. Az ezt megelőző évben viszont a többi országnál egyértelműen sikeresebbek voltak a bevételeket tekintve. A vegyesen gazdálkodóknál 2006 és 2007 nagy eltérés a másik három országhoz képest. 2006-ban igen nagy csökkenés az állattartásból és növényekből származó bevételeknél, 2007-ben pedig igen nagy növekedés. Ez nagyjából szinkronban van az összes ráfordítás alakulásával is. Viszont a 2007-es hatalmas növénytermesztési bevételek más országoknál is megfigyelhetők, függetlenül a különböző ráfordítás változástól. Ennél a csoportnál a két fő mezőgazdasági ágazat bevételeit egymáshoz viszonyítva 55-45 % az arány az állattenyésztés javára. Ez az arány látható a lengyeleknél is és a jövedelmek is ennél a két nemzetenél növekednek, ez a két tényező összefüggésben lehet egymással. Összességében a 2009-es év szinte mindegyik vizsgált csoportban a magyar vállalatok bevételeit érintette a legérzékenyebben. Egyedül az abrakot fogyasztó állatokat tartóknál nem igaz ez, azonban ennek a ráfordítások növelése lehet az oka, ami

egyedülálló volt az országok között az évben. Ez a jövedelmen meg is látszik, a magyar vállalatoknak ez az év jóval pocsekább az előzőnél, nem úgy, mint a dánoknál és lengyeleknel.

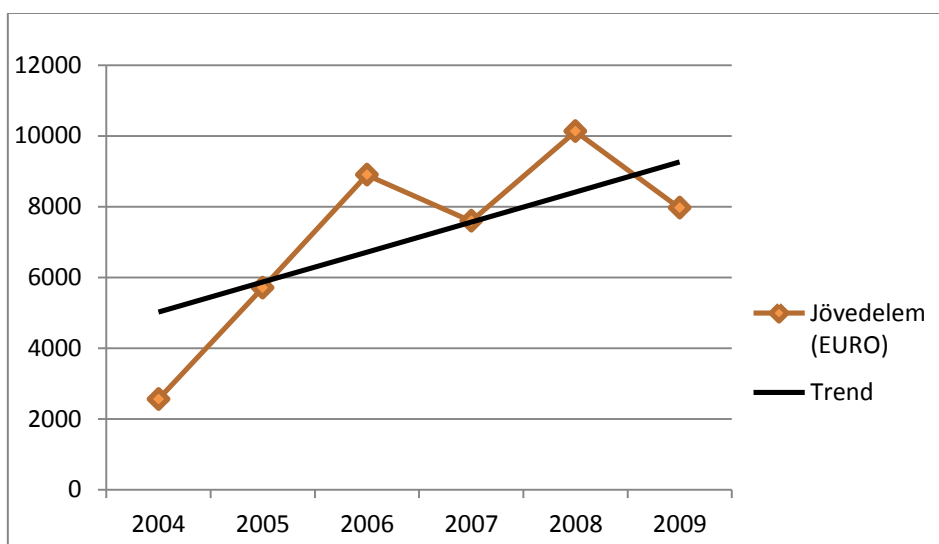

8. ábra: Az abrakfogyasztó állatokat tartók összes bevételeinek alakulása és trendje a vizsgált időszakban (Magyarország), me: € (Forrás: saját számítások FADN adatok alapján)

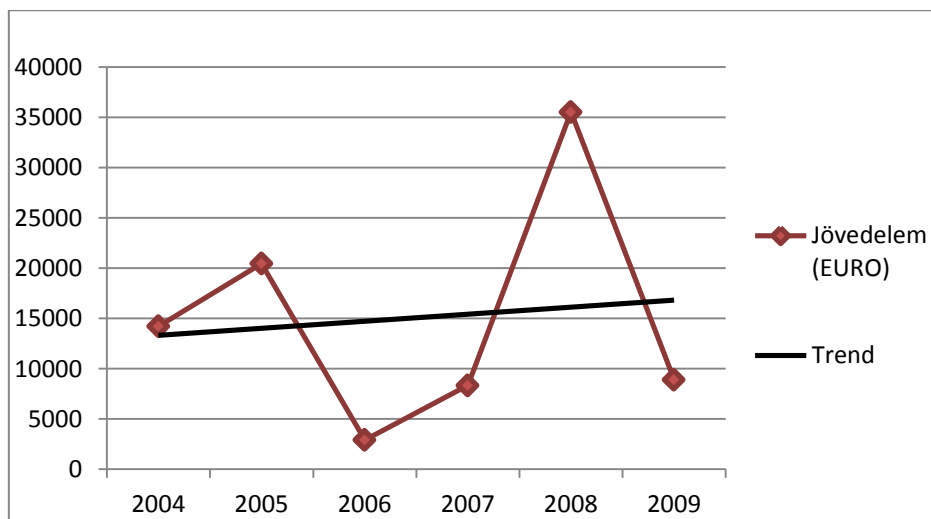
Magyarország esetében a csoportok eléggé különböznek a ráfordítások alakulásában, amiben megegyeznek az a 2006-2008 közötti növekedés. Ez a vegyes gazdálkodásúaknál volt a legnagyobb mértékű. Ebben az időszakban Magyarországon igen kedvezőtlen időjárási körülmények uralkodtak, gyakoriak voltak a szárazságok aszályok. Ez az öntözés szükségességét vonzotta magával, ami nyilván növelte a költségeket a növénytermesztőknél. A nagy meleg viszont az állattartókat sem kedveli, a jószágok anyagcsere folyamatai felgyorsulnak, tartásuk szintén költségesebbé válik. A tejtermelőknél is nagyok a ráfordítások, itt már 2004 óta folyamatos volt a növekedés, de 2009-ben itt a legnagyobb az esés. Csak a baromfi- és sertésenyésztőknél növekednek a költségek 2009-ben és az egész időszakot nézve csak itt nincs növekedő trend. A szántóföldi növényeket termeszto gazdaságok tekintetében Magyarországon volt a legkevésbé növekvő trend és ez a jövedelem trendjén is meglátszik. A folyó termelési költségek aránya az összeshez viszonyítva a lengyelek mögött a legnagyobb a négy ország közül, az alacsonyabb bérek és eszközellátottság miatt. A szántóföldi csoporton kívül 2006-tól mindegyik csoportnál növekszik az arány, már csaknem eléri a lengyel szintet.

A magyar mezőgazdasági vállalatok jövedelemének alakulását vizsgálva a csoportok között a vegyes gazdálkodású tűnik a legígéretesebbnek (9. ábra). Ez növekszik a legmeredekebben, kisebbek a törések, 2009 se volt annyira rossz hatású, mint a többi tevékenységi kör esetében. A másik három is növekszik, de 2009-ben mindenhol nagyobb esés, és a szántóföldinél csak 2005-től van emelkedés. Abrakot fogyasztó állattartónál elég változó (10. ábra). 2008-ban Dánia, Lengyelország és Szlovákia szinte az összes területen problémákkal küszködik, de a magyaroknak

ez az év igen sikeres. Jelentős jövedelemnövekedések figyelhetők meg. A többi országhoz viszonyított különbség főleg a bevételek eltérésében rejlik. A vegyes gazdálkodóknál a növénytermesztésből származó bevételek csak nálunk növekedtek. A 2009-es kollektív jövedelemcsökkenés a tejtermelő gazdaságoknál nem következett volna be, a támogatás-adó egyenlegének jelentős visszaesése nélkül. Igaz az előző évek növekedése is ennek tudható be. 2006 és 2009 között a támogatások nélkül a tejtermelők jövedelmei átlagosan stagnáltak volna a 16 000 Eurós szint környékén. Ha ezt az egyenleget nem vesszük figyelembe egyik csoportnál sem, akkor a baromfi- és sertéstenyésztők tűnnek a legnyereségesebbnek. A vegyes gazdálkodással foglalkozóknál még meg kell említeni, hogy a 2007-es év sokkal nagyobb bukás lett volna, de ettől az évtől csaknem duplájára emelkedett a támogatás-adó egyenlege, ami nagy segítség volt. Azonban ennek a támogatásnövekedésének a fényében még nagyobb kudarc, hogy nem tudták ebben az évben a költségeket kordában tartani és azok 1 év alatt több, mint a duplájára növekedtek. A támogatás-adó egyenlege Magyarországon a tevékenységi körök között a tejtermelőknél és a vegyes gazdálkodásúaknál a legnagyobb és az abrakot fogyasztó állatokat tartóknál a legkevesebb.

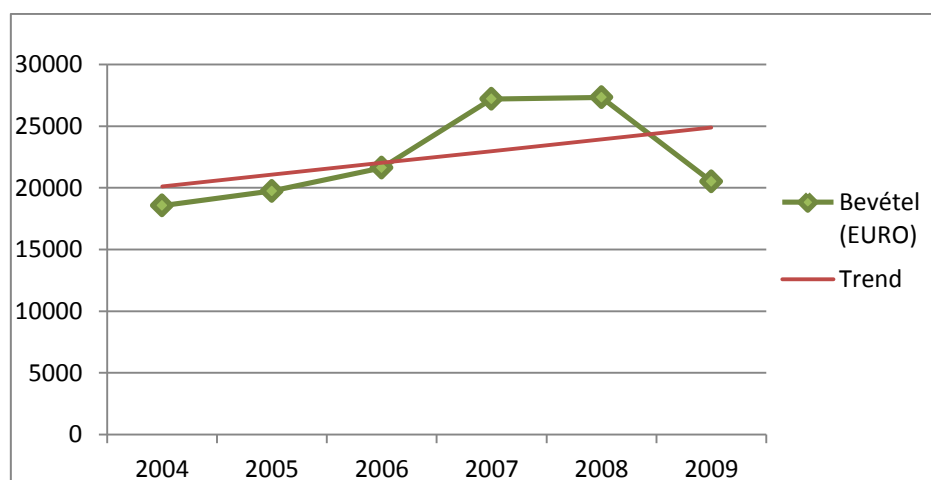
9. ábra: A vegyes gazdaságok jövedelmeinek alakulása és trendje a vizsgált időszakban (Magyarország), me: € (Forrás: saját számítások FADN adatok alapján)

10. ábra: Az abrakfogyasztó állatokat tartók jövedelmeinek alakulása és trendje a vizsgált időszakban (Magyarország), me: € (Forrás: saját számítások FADN adatok alapján)

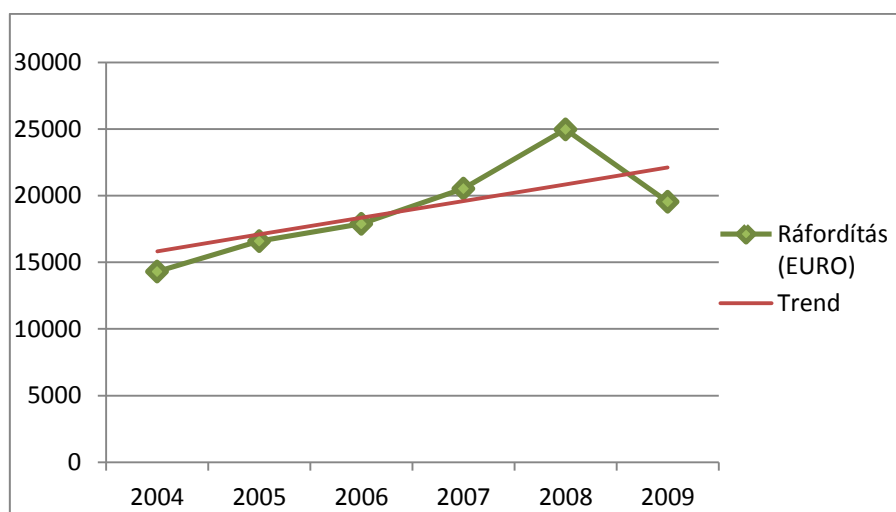
4.3. Lengyelország

A tejtermelés és növénytermesztés bevételeire a szántóföldi növényeket termeszto csoportnál és a vegyes gazdálkodóknál is ugyanaz jellemző: 2007-ig növekedés, 2008-ban ez megtorpant, majd 2009 csökkenés (11. ábra). A tejtermelőknél ez az alakulás teljesen az árak alakulásával van összhangban, a növénytermesztőknél a bevételek alakulásának okai összetettebbek, de a 2007-es növekedés egyértelműen a gabona árak változása miatt következett be Lengyelországban is. A baromi- és sertéshúst tenyésztő gazdaságok bevételeinek merőben máshogy változtak: 2006-ig enyhe csökkenés, majd 2008-ig egy nagyobb növekedés, majd itt is a 2009-es csökkenés. 2008 az állattartásból adódó bevételekre a vegyes gazdálkodóknál is pozitívan hatott. A magyar gazdaságoknál már szó esett a lengyel vegyes gazdálkodók bevételeinél az állattenyésztés és növénytermesztés arányáról, amiben hasonlítanak egymáshoz a két nemzet mezőgazdasági vállalatai (55-45%).

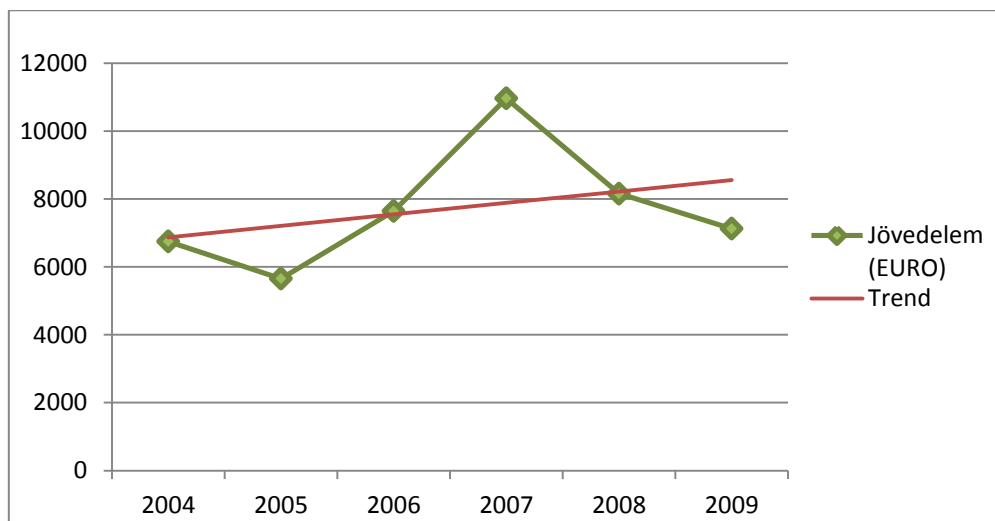
11. ábra: A szántóföldi növényeket termeszto összes bevételeinek alakulása és trendje a vizsgált időszakban (Lengyelország), me: € (Forrás: saját számítások FADN adatok alapján)

Az abrakot fogyasztó állatokat tartóknál a ráfordítások alakulása teljesen összhangban volt a bevételek alakulásával, csak a kisebb különbségek adták a jövedelem változását. Ez a korreláció a másik három csoportnál is megfigyelhető volt. A vegyes gazdálkodásúaknál a ráfordítások az állattartásból származó bevételekkel egyeztek meg. A másik két csoport esetében csak 2008 mutatott különbségek, amikor is a költségek növekedtek (12. ábra), az árak elszabadultak a mezőgazdasági inputoknál is. A folyó termelés/összes költségek aránya Lengyelországban a legnagyobb. Változásai igen minimálisak a vizsgált öt évben. A nagy folyó költség arányok terén is hasonlóságok figyelhetők meg Magyarországgal: alacsony munkaerő költség, alacsony bérleti díjak, alacsony eszközellátottság.

12. ábra: A szántóföldi növényeket termesztek összes ráfordításainak alakulása és trendje a vizsgált időszakban (Lengyelország), me: € (Forrás: saját számítások FADN adatok alapján)

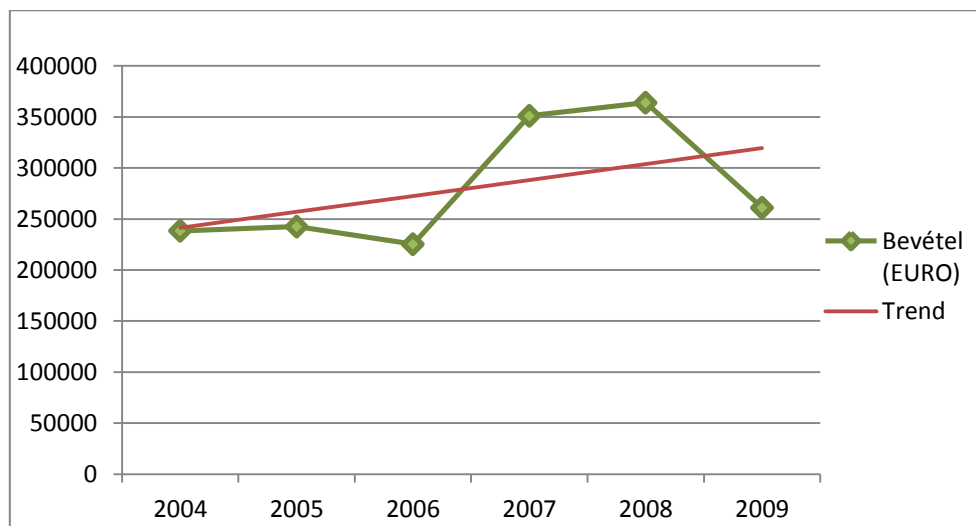
Lengyelországot a vizsgált időszakot alapvetően a növekvő trend és a profit jellemzi. Különösen versenyképesnek tűnnek a lengyel gazdaságok, ha támogatások és adók egyenlegét kivesszük a számításokból. Ez az egyenleg minden esetben pozitív és eléggé segítette a gazdák helyzetét. Lengyelországban azonban a támogatások nélkül is profit jellemző a csatlakozás utáni években mindegyik tevékenységi kör vizsgálatánál. Nagyjából mindegyik csoport alakulása ugyanolyan kivéve egyet. A nem tejtermelő állattartók esetében 2008-ig nagyon enyhe emelkedés, 2009-ben pedig növekedés. Ennek a magyarázata, hogy az utolsó vizsgált évben a ráfordítások nem csökkentek annyira, mint bevételek. A többen az első év nem olyan sikeres, kissé veszteséges vagy stagnáló. Aztán egy majdnem szabályos piramis alakzat, aminek 2007 a csúcspontja (13. ábra). Ezeknél a csoportoknál a 2008-ban is növekvő költségekhez nem párosultak növekvő bevételek, így elindult a visszaesés, amin 2009-ben a költségek csökkenése sem segített. A támogatások és adók egyenlegei elég hasonlóak a tevékenységi körök között Lengyelországban, a szántóföldi növényeket termeszteknek a legnagyobbak és a vegyes gazdálkodásúaknál a legkisebbek.

13. ábra: A szántóföldi növényeket termesztők jövedelmeinek alakulása és trendje a vizsgált időszakban (Lengyelország), me: € (Forrás: saját számítások FADN adatok alapján)

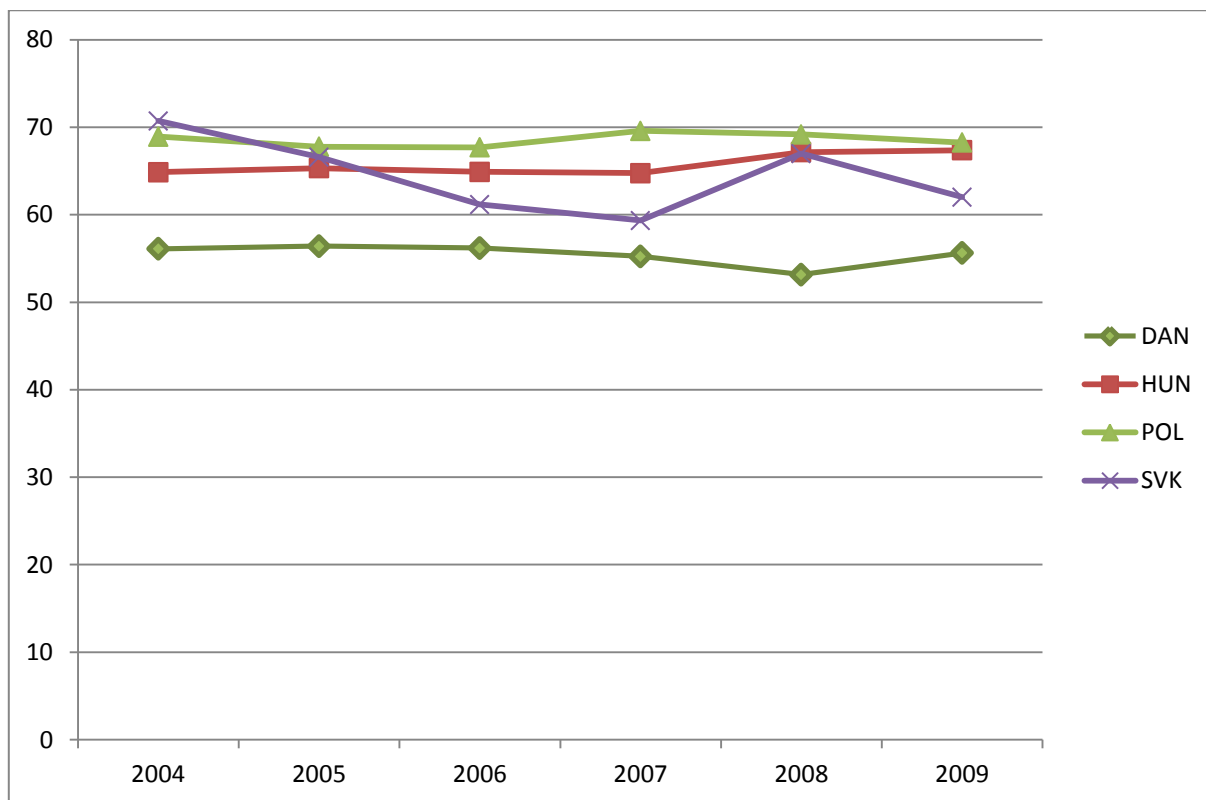
4.4. Szlovákia

Szlovákiában sokkal nagyobb a vegyes gazdálkodású tevékenységi irány bevétele a többi tevékenységi irányhoz viszonyítva a másik három országnál tapasztalthoz képest. Többiekénél a vegyes gazdálkodások bevétele tejtermelőkéhez hasonló és a legnagyobb bevételű nagyságrendekkel az állattartó. A szlovák baromfi- és sertéshúsüzemekről nem volt elég adat. Hogy ez az alapsokaság vagy a minták hiánya miatt van az kérdéses, de az előbb említett eltérést a bevételek arányánál valószínűleg ez magyarázza. Sokan, akik baromfi- és sertéstenyésztéssel foglalkoznak valószínűleg ezt kiegészítő tevékenységként végzik és főleg vegyes gazdálkodás vagy esetleg szántóföldi gazdálkodás a főtevékenység. Erre utal az is, hogy a szántóföldi növénytermesztésre specializálódók összes bevételeinek csupán kb. 60%-a származik növénytermesztésből. Dániában ez az arány ennél is rosszabb, de ez inkább húsipar dominanciájának köszönhető az országban. Szlovákia esetében a csoportok bevételei igen hasonlóan alakulnak. Alapvetően növekvő trendek, 2004-2006 stagnáló vagy enyhén csökkenő, 2007 nagyobb emelkedés, 2008 stagnálás, 2009 kb. akkora csökkenés, mint a két évvel azelőtti növekedés (14. ábra). Ez az alakzat szinte megegyezik a gabonaárak alakulásával. Állattenyésztés (vegyes gazdálkodóknál) bevétele szinte stagnál, kisebbek az ingadozások, de ott is ez a minta. Ennél a csoportnál csupán a szlovák üzemeknél mondható el, hogy a növénytermesztésből magasabb bevételek jönnek, mint az állattenyésztésből. Ez és a már leírt baromfi- és sertéstenyésztés kiegészítő tevékenység volta, egyértelműen mutatja, hogy Szlovákiában a mezőgazdaság két főágazata közül a növénytermesztés a meghatározó.

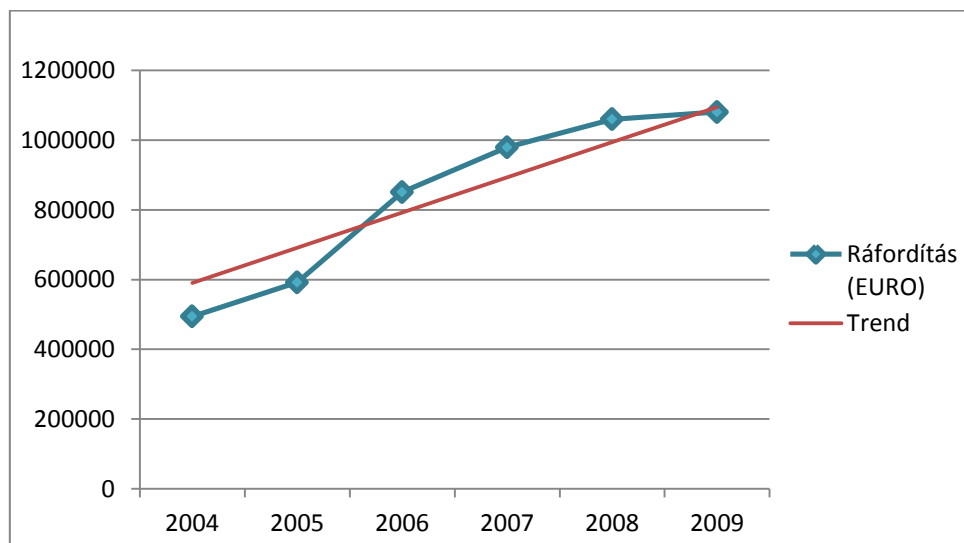

14. ábra: A szántóföldi növényeket termesztők összes bevételeinek alakulása és trendje a vizsgált időszakban (Szlovákia), me: € (Forrás: saját számítások FADN adatok alapján)

A szlovák gazdaságok folyó termelési/összes költség aránya a leingadozóbb a négy vizsgált ország közül. Jellemző, hogy ez az arány az állattartás jelenlétével növekszik. A szlovák szántóföldi termelésre specializálódottaknál (15. ábra) viszont az arány körülbelül megegyezik a vegyes gazdaságoknál tapasztalttal és nagyobb, mint a tejtermelőknél. Ez is azt a sejtést támasztja alá, hogy a baromfi- és sertésenyésztéssel foglalkozók a szántóföldi termelésre specializálódott csoportban is megtalálhatóak a vegyes gazdálkodók mellett. Egyébként a folyótermelési/összes költség arány alakulása itt sem tevékenységi körtől függő, nagyjából minden szlovák csoportnál megegyezik: 2007-ig meredek esés (tejtermelőknél csupán 2006-ig), majd 2008 meredek emelkedés és 2009 újbóli esés. A bérek és a bérleti díjak igen alacsonyak, de az amortizációból származó költségek a szlovák üzemeknél a legnagyobbak egy hektárra nézve. Ez vezethet az arány alacsony voltához a vizsgált országok között. Az eszközellátottság a dánokét is meghaladja. Ennek az oka lehet a beruházások növekedése is, de a folyó termelési/összes költség arány igen nagy ingadozása miatt inkább a pontatlan adatszolgáltatásra gondolnék. Szlovákiában az összes ráfordítások esetében folyamatos a növekedés. Nagy különbség az összes és a folyó termelési ráfordítás között mindegyik csoportnál, hogy 2009-ben a folyó termelési már nem nő, szemben az enyhén emelkedő vagy stagnáló összes költségekkel. A négy ország közül szinte csak Szlovákiára jellemző, hogy 2009-ben nem tudta jelentősen csökkenteni az összes ráfordítás mennyiségét. Ezen felül Dánia mellett Szlovákiánál találhatóak a legmeredekebben növekvő összes ráfordítás trendek a vizsgált időszakban. A legnagyobb arányú összes ráfordítás növekedés a tejtermelő üzemeknél (16. ábra) van (kétszeres 5 év alatt), a legkisebb arányú (50 %-os növekedés) a vegyes gazdálkodásúaknál. Ebben nagyon hasonlít Dániára.

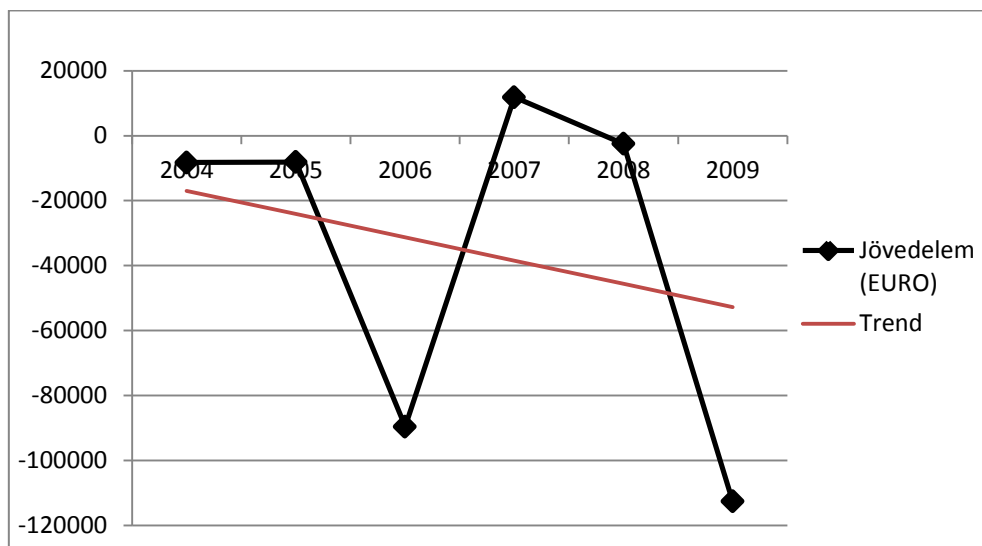
15. ábra: A szántóföldi növényeket termesztek folyó termelési és összes költségek arányának alakulása és trendje a vizsgált időszakban, me: % (Forrás: saját számítások FADN adatok alapján)

16. ábra: A tejtermelők összes ráfordításainak alakulása és trendje a vizsgált időszakban (Szlovákia), me: € (Forrás: saját számítások FADN adatok alapján)

A szlovák vállalkozások átlagosan már a csatlakozás után problémákkal küszködtek, deficitesek voltak (kivéve a szántóföldi csoport ahol csak 2006-ban és 2009-ben veszteségesek), és a vizsgált időszakban is csökkenő trend jellemzi a jövedelmüket. Igaz mindegyik csoportra a 2006-os és 2009-es hatalmas csökkenés, valamint a 2007-es hatalmas növekedés (17. ábra). A költségek nagyjából stabil emelkedtek mindenütt, de a bevételek ezt nem minden esetben követték. 2006-ban kisebb mértékű volt a növekedés vagy stagnálás figyelhető meg a bevételeknél, 2007-ben jelentős bevétel

növekedés, 2009-ben pedig csökkenés a bevételek terén. Az utolsó vizsgált évben a fő probléma a többi vizsgált ország vállalataihoz képest, hogy a szlovákok nem tudták csökkenteni a költségeiket. Így ez az év a jövedelmek szempontjából még a magyar vállalatoknál is rosszabbul alakult. Szlovákiára jellemző, hogy folyamatosan elég nagy ütemben növekednek a támogatás-adó egyenlegek a vizsgált időszakban mindegyik tevékenységi körnél. Ez 2006-ban és 2009-ben sem segített, 2007 pedig e nélkül is sikeresnek mondható. Ez az egyenleg a tejtermelőknél és a vegyes gazdálkodóknál nagyságrendekkel nagyobb, mint a szántóföldi növényeket termesztőknél.

17. ábra: A mezőgazdasági vállalkozások jövedelmeinek alakulása és trendje a vizsgált időszakban (Szlovákia), me: €
(Forrás: saját számítások FADN adatok alapján)

5. Következtetések és javaslatok

A 2004-2009 közötti időszakban a vizsgált országok között Lengyelország tűnik a legversenyképesebbnek. A lengyel gazdaságok jövedelmei mindegyik csoportnál növekvő trendűek. Kiemelkedő jellemzőként megemlíthető, hogy a négy ország közül a lengyel gazdák támogatások nélkül is profitot tudtak termelni, aminek a jelentősége növekszik, ha számításba vesszük az átlagon aluli átlagos birtokméretet és a lengyel termőtalajok minőségét. A magyar vállalkozások jövedelemtrendjeire szintén növekedés jellemző, sőt a trendek sok esetben meredekebbek is a lengyelekénél. Viszont a támogatások jelentősen segítették a hazai gazdákat és a 2009-es év is jóval érzékenyebben érintette Magyarországot. A dánok jövedelmei bár csökkenő trendet mutatnak, mégis versenyképesnek ítéltjük őket, hiszen a válságból ők tudtak a legjobban kilábalni. Ez a fajta környezeti tényezőkkel szembeni stabilitás pedig mindenképpen növeli a versenyképességet. Az eredmények igazolják, hogy különösen erősek a húsiparuk területén. Szlovákia tűnik a leginkább versenyképtelenebbnek. A szlovák mezőgazdasági vállalkozások szinte folyamatos deficitese állapotát csökkenő jövedelemtrendek kísérik. Az eredmények alapján nyilvánvaló, hogy a szlovák mezőgazdaság húzóágazat a növénytermesztés. A szlovák üzemek erősen ki voltak téve ebben az öt évben a gabonaárak alakulásának. Az adatok alapján úgy tűnik, hogy költségeiket annak ellenére sem tudták kordában tartani, hogy a támogatások és adók egyenlege Szlovákiában volt a legmagasabb és növekedett a legerélyesebben. A tej- és nyershús kereskedelem terén viszont kiemelkedően jó exporttevékenységgel büszkélkedhetnek.

A magyar mezőgazdaság ennek ellenére több problémával küszködik, jóval nagyobb lehetőségek rejlenek benne. A legjelentősebb problémák közé tartozik a tőkehiány; a növénytermesztés arányának növekedés az állattenyésztés kárára, ezzel egy egészségtelen arány kialakulása; a gazdák szövetkezésének hiánya és az élelmiszeriparral való gyenge kapcsolat.

A tőkehiány oka, hogy nincs nagyon olyan hitel a piacon, amely megéri a gazdáknak, a kamatok magasak. Ennek főleg gazdasági okai vannak, de Magyarországon az időjárási kockázatok (aszályok, árvizek) is jóval nagyobbak, mint más országokban, ami növelheti a gazdáknak adandó hitelek kamatját. A külföldi tőke beengedése is nagy veszélyekkel járna a spekulációs hatások miatt. A tőkehiány problémáját tehát belülről kéne megoldani. A jegybanki kamatrátá csökkentése viszont más stratégiai fontos ágazatok számára okozna kedvezőtlen hatásokat. A probléma megoldása gazdaságpolitikai döntésekben rejlik. Egyrészt az adópolitika megváltoztatásában is vannak lehetőségek, Lengyelországban például a mezőgazdasági inputok általános forgalmi adójának csökkentésével enyhítik a vállalkozások terheit, ami által kevesebb tőke szükségeltetik. Másrészt pedig az agrárpolitikának nem vagy a nagybirtokok vagy a kisbirtokok és vagy a növénytermesztés

vagy az állattermesztés mellett kéne kiállnia, hanem mindegyik mellett megfelelő arányban. Több szakember vélekedése szerint, a kisbirtokoknak munkaerő igényes ágazatok művelésére kéne szakosodniuk (pl.: baromfi- és sertéstenyésztés), a nagybirtokoknak pedig a szántóföldi növénytermesztésre. Az agrárpolitikának pedig ezt kellene támogatnia. Jelen tanulmány is jó példát ad ennek az elméletnek a létjogosultságára, hiszen a nagybirtokokkal rendelkező Szlovákia húzóágazata a szántóföldi növények termesztése, a kisbirtokokkal rendelkező Lengyelországban pedig az abrakot fogyasztó állatokat tartó gazdaságokban bizonyult a legstabilabbnak a növekvő trend úgy, hogy Lengyelországban ez az ágazat kapta a legkisebb mértékű támogatásokat (Az állattenyésztés támogatásának visszaszorulása egyébként általános KAP filozófia). Ezeknek a gazdaságoknak a jövedelmezőségében való stabil növekedés és profit pedig a hitelintézetek számára csökkent kockázatot jelentenek, ami által sikeresebb lehet a hitelfelvétel és a tőkéhez jutás. Ezzel két probléma megoldásához kerülnénk közelebb egyszerre, a tőkehiány és a növénytermesztés-állattenyésztés arányának problémájához.

A harmadik említett probléma, a szövetkezők és az élelmiszeriparral való kapcsolat fontosságáról pedig ebben a tanulmányban is a dán példa ad tanúbizonyságot. A 2007-es gabonaárak növekedése nem volt olyan jó hatással Dániára, mint a másik a három országra (mivel Dániában inkább a hús-, és tejipar meghatározó), sőt az abraktakarmányok árának növekedésével még negatívan is hatott. Ezért míg a magyar, lengyel és szlovák mezőgazdaságot igen nagy növekedés közben kapta el a válság, addig a dánok számára ez egy további csapást jelentett az akkori rossz helyzetben. 2009-ben a fogyasztás és az árak is zuhanásnak indultak, de Dániának egyedül a négy ország közül sikerült megoldania a helyzetet. További pénzeket áldoztak a mezőgazdasági inputokra, növelték műtrágya felhasználásukat, ami által sikerült növelniük a termelést. A szövetkezők és élelmiszeripar együttműködésével pedig a csökkenő fogyasztás alatt is sikerült értékesíteni termékeiket, növelve a bevételeket. A gazdák szövetkezésének nem kell tehát termelőszövetkezetnek lennie, elengedőek a közös beruházásokhoz és értékesítéshez kapcsolódó szövetkezők. A magyar agrárpolitikának ezeknek a kialakulását is elő kéne segítenie, hiszen ez stabilitást ad a környezeti hatásokkal, a válságokkal szemben, ami növeli a versenyképességet.

Végezetül pedig az FADN rendszerrel kapcsolatos tapasztalataim alapján, véleményem szerint az adatok kinyerésére fokozottabb figyelmet kellene fordítani, mivel adatszolgáltatási fegyelem kicsit laza. A tanulmányban Szlovákia esetében felmerült az adatszolgáltatás pontatlansága. Bár a rendszerben való részvétel önkéntes, úgy gondolom, hogy a résztvevőknek hosszabb időtávra kéne garantálniuk a részvételüket, és a megadott adataik realitását fokozottabban kéne ellenőrizni.

6. Irodalomjegyzék

- EC (2007): RI/CC 882 Rev. 8.1. Definitions of Variables used in FADN standard results. Brussels 12 April 2007
- Estók J., Fehér Gy., Gunst P., Varga Zs. (2003): Agrárvilág Magyarországon 1848-2002. Argumentum Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest, 332-335.
- Farkasné Fekete M., Szűcs I. (2004): Tézisek – A magyar mezőgazdaság nemzetközi versenyképessége. Agroinform Kiadó és Nyomda Kft., 103 p.
- Fülöp M. (2006): Egyéni és csoportos versengés a szervezetekben., 6-10., In. Mészáros Aranka (szerk.): A munkahely szociálpszichológiai jelenségvilága. Z-Press Kiadó. Miskolc. 194-232.
- Hoványi G. (1999): A vállalati versenyképesség makrogazdasági és globális háttere. Közgazdasági Szemle XLVI. évf. 1999. november, 1015-1020.
- Jámbor A. (2009): A magyar gabonafélék és feldolgozott termékeinek komparatív előnyei és versenyképessége az EU-15 országok piacain. Közgazdasági Szemle LVI. évfolyam 2009. május, 443-463.
- Madai H. (2006): A magyar juhágazat versenyképességének és termelői kockázatainak vizsgálata. Debrecen, 12-16.
- Szabó G. (2007): Változások az EU-csatlakozás után a magyar mezőgazdaságban (2004-2006). Debrecen, 2-4.
- Szentesi I., Hollósy Zs. (2012): A versenyképesség értelmezésének aktualitásai. LIV. Georgikon Napok Konferencia
- Varga Gy. (2004): A magyar mezőgazdaság az idők sodrásában - Helyzetkép az EU-hoz való csatlakozás időszakában. Stratégiai Füzetek 17. MEH Stratégiai Elemző Központ, Budapest, 29-41., 96-100.
- Törőné Dunay A. (2012): Az EU agrártámogatási rendszerének változásai és a csatlakozás hatása a mezőgazdasági vállalkozásokra, Gödöllő, 72-83.

Internetes forrás

http://ec.europa.eu/agriculture/rca/database/database_en.cfm

7. Köszönetnyilvánítás

A szakdolgozatom lezárásaként első sorban szeretnék köszönetet mondani konzulensemnek, Törőné Dr. Dunay Annának, aki folyamatosan értékes szakmai tanácsokkal, javaslatokkal támogatta a munkámat. Folyamatos biztatásával, a témával kapcsolatos elkötelezettségével a munka során végig nagy támaszt nyújtott. Ezen túl szeretném megköszönni a szakdolgozat összeállításával kapcsolatos tanácsait.

A téma kiválasztásánál nyújtott segítségét szeretném megköszönni Dr. Baranyai Zsoltnak.

Végezetül köszönöm a családomnak és a barátaimnak, akik a dolgozat írásához megfelelő, nyugodt körülményeket biztosítottak.

8. Mellékletek

Konzulensi Nyilatkozat

Törőné Dr. Dunay Anna, a SZIE GTK VSZI egyetemi docense nyilatkozom, hogy Szili Viktor, a SZIE GTK Gazdálkodási és menedzsment szakos, BSc. nappali képzésben résztvevő 4. évfolyamos hallgató iránymutatásommal készítette a

„A magyar mezőgazdaság versenyképessége az Európai Unióban az FADN
adatbázisa alapján”

című tudományos diákköri munkáját.

Felelősséggel kijelentem, hogy a hallgató pályamunkáját saját kutatásaira támaszkodva készítette, a szakirodalmat és a felhasznált adatokat megítélésem szerint korrekt módon kezelte.

A pályamunkát bemutatásra javaslom a 2013/2014. tanévi Kari Tudományos Diákköri Konferencián.

Gödöllő, 2014. október 28.

.....

konzulens(ek) aláírása

Hallgatói Nyilatkozat

Szili Viktor, a SZIE GTK Gazdálkodási és menedzsment szakos, BSc. nappali képzésben résztvevő 4. évfolyamos hallgató nyilatkozom, hogy a 2013/2014. tanévi Tudományos Diákköri Konferenciára

„A magyar mezőgazdaság versenyképessége az Európai Unióban az FADN adatbázisa alapján”

címmel benyújtott pályamunka a saját munkám eredménye, a felhasznált irodalmat és adatokat korrekt módon kezeltem.

Jelen nyilatkozatommal*

- ☐ hozzájárulok ahhoz, hogy a benyújtott pályamunkám – *annak szóbeli előadását követően* – a Kari TDK Adatbázison keresztül mások számára elektronikus formában hozzáférhető legyen, valamint a Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar valamely intézetének könyvtárában megtekinthető (nem kölcsönözhető) legyen.
- ☐ hozzájárulok, hogy pályamunkám – *annak szóbeli előadását követően* – a Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar valamely intézetének könyvtárában megtekinthető (nem kölcsönözhető) legyen.
- ☐ kérem, hogy pályamunkámba csak a bírálók és a SZIE GTK TDK Szekció bizottsága tekinthessen be, mert a pályamunka adattartalma miatt pályamunkám titkosítását kértem (csak pályamunkába behelyezett titkosítási kérelem esetén választható!).

*A megfelelő választ – *döntése alapján* – kérjük, jelölje be! Valamely válasz kiválasztása kötelező!

Jelen nyilatkozatommal*

- ☐ hozzájárulok ahhoz, hogy az általam beküldött fotó a SZIE GTK TDK rezümé kötetben megjelenjen.
- ☐ nem járulok hozzá, hogy az általam beküldött fotó a SZIE GTK TDK rezümé kötetben megjelenjen.

Gödöllő, 2014. október 28.

.....

hallgató aláírása

**A MAGYAR, DÁN, LENGYEL ÉS SZLOVÁK AGRÁRÜZEMEK VERSENYPÉSSÉGE
AZ FADN ADATBÁZISA ALAPJÁN**

The competitiveness of Hungarian, Danish, Polish and Slovak farms based on the FADN database.

Készítette: **Szili Viktor**, Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, pénzügy, MSc, 1. évfolyam

Témavezető: **Törőné Dr. Dunay Anna**, egyetemi docens, Üzleti Tudományok Intézete

A kutatásom során szerettem volna feltárni a magyar, mezőgazdasággal foglalkozó vállalkozások helyzetét az Európai Unión belül a számviteli és naturális adataik alapján. Ahhoz, hogy ezt meg tudjam állapítani, három másik EU-tagállam vállalkozásainak az adatait használtam fel viszonyítási pontként. A három állam közül kettő – Lengyelország és Szlovákia – a visegrádi négyekhez tartozik. Ezek a miénkhez hasonló történelmi és gazdasági háttérű, azonban különböző átlagos birtokméretű államok jó összehasonlítási alapot adtak. Fontosnak tartottam az összehasonlítást egy más tradíciókkal rendelkező, ugyanakkor a mezőgazdaság szempontjából hasonlóságokat is mutató országgal. Dánia megfelelő választásnak tűnt, hiszen a mezőgazdaságilag hasznosított területnek az ország területéhez viszonyított aránya valamint a gabonatermő területek átlagos birtokmérete alapján felfedezhetőek hasonlóságok hazánkkal.

A vizsgálatokat az FADN (Farm Accountancy Data Network) adatbázisa alapján végeztem, amely az Európai Unió 27 tagállamában körülbelül 80 000 mezőgazdasági üzem adatait tartalmazza, ami csaknem 6,4 milliós alapsokaságot jelent. Az üzemek számviteli és pénzügyi adatai alapján majd 150 mutatóval ad képet a kiválasztott régiókról és gazdálkodási típusokról. A publikus nyilvántartás 2009-ig tartalmaz információkat. Az adatbázisból kiválasztott öt mutatószámmal a csatlakozástól, azaz 2004-től kezdődően trendeket állítottam fel az analitikus trendszámítás módszerével.

A tanulmány során ok-okozati összefüggéseket állítottam fel a magyar mezőgazdaság erősségei és gyengeségei, a versenyképességével foglalkozó vizsgálatok eredményei, illetve az FADN segítségével felállított lineáris trendek között a 2004 és 2009 közötti időszakban. Reményeim szerint az eredmények közelebb visznek a hazai mezőgazdaság problémáinak feltárásához és megoldásához, valamint a tanulmány igazolja az FADN adatbázisának létjogosultságát, megmutatja jelentőségét.

